Masarykova univerzita

Pedagogická fakulta

BRNO 2018

Michaela Foltýnová

MASARYKOVA UNIVERZITA

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

Rozbor individuálního stylu Jana Martince

Bakalářská práce

BRNO 2018

Vedoucí práce:

Mgr. et Mgr. Marek Lollok, Ph.D.

Vypracovala:

Michaela Foltýnová

Bibliografický záznam

FOLTÝNOVÁ, Michaela. *Rozbor individuálního stylu Jana Martince: bakalářská práce*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra českého jazyka a literatury, 2018. 52 s. Vedoucí bakalářské práce Mgr. et Mgr. Marek Lollok, Ph.D.

Anotace

Bakalářská práce *Rozbor individuálního stylu Jana Martince* zkoumá stylistickou stránku vybraných děl Jana Martince a v závěru poskytuje jejich stylistické, námětové a jazykové srovnání. Zkoumané tituly jsou: *Útěk před žlutou hvězdou* (1964), *Bloudění v kruhu* (1967) a *Bastard* (1968). Práce se zaměřuje na základní rysy autorovy tvorby, stylistický rozbor vybraných textů a jazyk. Stěžejní část práce se věnuje charakteristice analyzovaných textů, stylistickému rozboru textů, kompoziční výstavbě jednotlivých textů, zkoumání jazykové výstavby a pásma vypravěče a postav.

Abstract

Bachelor Thesis *The analysis of the individual style of Jan Martinec* examines the stylistic side of selected works by Jan Martinec and at the end provides their stylistic, theme and language comparison. The investigated titles are: *Útěk před žlutou hvězdou* (1964), *Bloudění v kruhu* (1967) and the *Bastard* (1968). The main focus of the thesis is the basic features of the author's creation and the stylistic analysis in terms of the analysis of selected texts. The main part of the thesis deals with the characteristics of the analyzed text, the compositional construction of individual texts, the definition of used style procedures, the study of language construction and the narrator and character band.

Klíčová slova

Jan Martinec, poválečná literatura, próza, styl, stylistický rozbor, kompozice, jazyková výstavba

Keywords

Jan Martinec, postwar literature, prose, style, stylistic analysis, composition, language text construction

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím pouze citovaných pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů. Souhlasím, aby práce byla uložena na Masarykově univerzitě v knihovně Pedagogické fakulty a zpřístupněna ke studijním účelům.

V Brně dne 24. listopadu 2018 Michaela Foltýnová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce Mgr. et Mgr. Marku Lollokovi, Ph.D., za ochotu, odborné vedení a poskytování konzultací při vypracovávání této bakalářské práce.

Obsah

ÚVOD 1

1. JAN MARTINEC 2

1.1 Život Jana Martince 2

1.2 Autorova tvorba 3

1.3 Charakteristika autorovy tvorby 5

2. ZÁKLADNÍ STYLISTICKÉ POJMY 6

2.1 Stylistika a styl 6

2.2 Funkční styly 7

2.2.1 Umělecký styl 7

2.3 Slohotvorní činitelé 9

2.4 Kompozice 10

2.5 Jazyk 11

2.6 Pásmo vypravěče a postav 12

3. ÚTĚK PŘED ŽLUTOU HVĚZDOU 13

3.1 Obecná charakteristika analyzovaného textu 13

3.2 Stylistický rozbor textu 14

3.3 Kompoziční výstavba textu 16

3.4 Jazyková výstavba textu 17

3.5 Pásmo vypravěče a postav 19

4. BLOUDĚNÍ V KRUHU 21

4.1 Obecná charakteristika analyzovaného textu 21

4.2 Stylistický rozbor textu 22

4.3 Kompoziční výstavba textu 24

4.4 Jazyková výstavba textu 25

4.5 Pásmo vypravěče a postav 27

5. BASTARD 30

5.1 Obecná charakteristika analyzovaného textu 30

5.2 Stylistický rozbor textu 31
5.3 Kompoziční výstavba textu 32
5.4 Jazyková výstavba textu 34
5.5 Pásmo vypravěče a postav 35
6. KOMPARACE ANALYZOVANÝCH TEXTŮ 37
ZÁVĚR 39
RESUMÉ 41
SUMMARY 42
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY 43
Primární literatura: 43
Sekundární literatura: 43
Internetové zdroje: 44
Recenze: 44

ÚVOD

Tato bakalářská práce se zaměřuje na specifický jazyk a styl vybraných děl českého spisovatele Jana Martince.

Jan Martinec je jedním z autorů 60. let, známý zejména díly s náměty druhé světové války, které se nacházejí ve všech jeho prozaických tvorbách. Volba tématu pro mě byla jednoznačná, vzhledem k mé zálibě v knihách s tématem německé okupace. Jana Martince jsem si vybrala především pro jeho nepříliš velkou známost mezi českými čtenáři a ráda bych formou mé práce chtěla poukázat na tohoto podle mého názoru významného spisovatele, jehož charakteristický autorský styl bych zde ráda vyzdvihla. Z jeho spisovatelské činnosti bude hlavní pozornost věnována třem jeho knihám – *Útěk před žlutou hvězdou*, *Bloudění v kruhu* a *Bastard*, které podle mého názoru znamenají vrchol Martincovy prozaické tvorby.

Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. Teoretická část se bude věnovat životopisným údajům Jana Martince, autorově celkové tvorbě a jejím charakteristickým rysům. První kapitola popisuje Martincovo dospívání, jeho životní osudy a cestu, která ho přivedla k psaní. V této kapitole také nastíníme tvorbu Jana Martince společně s jeho hlavními díly a charakterizujeme její základní znaky, neboť je do velké části ovlivněna jeho životem a je tak spojena především s autobiografickými prvky. V teoretické části se také seznámíme se základními stylistickými termíny, které dále napomohou v lepší orientaci v praktické části textu. Praktická část je věnována samotným stylistickým rozborům vybraných knih. Každou knihu nejprve stručně charakterizujeme a nastíníme, o čem dílo pojednává. Pozornost bude věnována hlavně stylu a jazyku vybraných děl. Poslední kapitola praktické části nabízí celkové shrnutí všech vybraných titulů z hlediska autorova osobitého stylu.

Podstatou práce je výzkum stylistické stránky vybraných děl Jana Martince. Stěžejní část se tedy bude věnovat obecné charakteristice textu, stylistickému rozboru textu, kompoziční výstavbě jednotlivých textů, zkoumání jazykové výstavby a pásmu vypravěče a postav.

1. JAN MARTINEC

Jan Martinec byl jedním z českých spisovatelů, kteří se zabývali tématem druhé světové války ve spojení s židovskou tématikou. Mimo jiné byl také prozaikem, dramatikem, autorem reportáží, próz pro děti a autobiografií. Autor používal pseudonym, pod kterým vystupoval v literárních kruzích. Vlastním jménem se autor jmenoval Martin Reach.[1]

1.1 Život Jana Martince

Jan Martinec se narodil 7. prosince 1915 do německo-židovské rodiny, kde hlavní roli hrál především jeho otec, který byl významným obchodníkem. Již od raného dětství se Martinec zajímal o divadlo. Z tohoto důvodu pro nikoho nebylo překvapením, že po absolvování německého gymnázia v roce 1934 byl velmi činný v divadelních kruzích. Až do roku 1937 byl hercem, a hlavně režisérem u německého divadla. Z německého divadla však přešel do českého kočovného divadla, a poté působil v pražském divadle. Po příchodu okupace Československé republiky se Martincův život začal soustředit mimo divadla také kolem vojenských povinností. Od roku 1937 byl vojákem a vykonával pomocnou práci ve Vojenské nemocnici v Praze. Následující dva roky, do roku 1939, působil Martinec v Hnutí českých a německých antifašistických divadelníků a také v proletářském ochotnickém divadle.

Rok 1939 se pro něj stal přelomovým. Znamenal emigraci za pomoci ilegálního transportu. Tento transport se uskutečnil díky turecké lodi Sakarya, která plula do Palestiny. Následujících devět měsíců zastával práci dělníka v Tel Avivu až do roku 1940, kdy proběhla jeho internace. Další roky jeho života se ubíraly vojenskou cestou. Roku 1942 narukoval do československé armády v zahraničí. Martinec byl členem československého 200. protileteckého pluku a také člen 1. tankové brigády. Sloužil tak v různých zemích, jako byla Palestina či Velká Británie. Jako voják se účastnil mnohých bitev, z nichž mezi významné patří hlavně Tobruk a Dunquerque, kde byl následně 15. srpna roku 1945 demobilizován. Tato skutečnost pro něj znamenala návrat do rodné země.

V letech 1948–1950 zastával mnohá zaměstnání. Ihned po návratu do Československa vykonával práci pro ochotnické divadlo, kde působil jako referent v Ústřední radě odborů, což pro Martince znamenalo určitý návrat k jeho milovanému divadlu. Mimo tuto činnost byl současně také členem Státní divadelní rady a Ústřední lidové tvořivosti v oboru divadelnictví.

---

[1] JANOUŠEK, Pavel. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945, 2. díl, M-Ž*, Ústav pro českou literatur AV ČR, Brána a Knižní klub, Praha 1998, s. 31.

V letech 1952–1953 pracoval pro československý strojírenský podnik ČKD Sokolovo, kde byl tajemníkem závodního klubu. Po zanechání práce tajemníka byl dva roky redaktorem Spolku přátel žehu. Jednalo se o občanské sdružení, které zajišťovalo svým členům zpopelnění bez obřadu či s obřadem. Toto sdružení se zasadilo o zakotvení žehu v Československu a dalo vzniknout třinácti krematoriím.

Koncem roku 1955 byl činný v Ústředním domě lidové umělecké tvořivosti. Zde vykonával práci referenta pro divadelní školení. Posledním velkým mezníkem v jeho kariéře byla léta 1964-1966, kdy byl dramaturgem Uměleckého souboru Ministerstva Vnitra ČSSR. Od roku 1966 se poté následně věnoval svobodnému povolání. Rok 1968 se mu pak stal osudným. Martinec utrpěl velmi těžký úraz a od tohoto roku pobýval už pouze v invalidním důchodu. Zemřel 29. srpna 1995.[2]

1.2 Autorova tvorba

Jan Martinec nebyl spisovatelem, který by se zajímal o psaní od útlého dětství. Jeho literární cesta měla pozvolný nástup. Zcela výjimečně autor vystupoval pod pseudonymem Jan Bartoš a využíval také šifer, jako JM. Jeho první literární díla jsou datována do let 1944–1955, kdy se poprvé začala rozvíjet jeho spisovatelská kariéra. Mezi jeho prvotiny můžeme řadit krátké reportáže či glosy, převážně vydávané hlavně v exilových a vojenských periodikách, z nichž můžeme jmenovat periodika jako Čechoslovák a Mladé Československo vycházející v Londýně a Naše noviny.

V poválečném období se jeho tvorba začala rozrůstat co do obsahu i různorodosti žánrů. Už nešlo jen o krátké reportáže, nýbrž o stati a povídky vydávané ve velkém množství známých dobových periodik. Zároveň se začala do Martincovy tvorby prolínat i jeho vášeň k divadlu, která se projevovala především psaním divadelních glos. Nejznámějšími periodiky, do kterých autor přispíval, byly Lidové noviny, Lidová tvorba, Lidová tvořivost, My 46, Plamen a Literární měsíčník. Vzhledem k poválečné době a sílící germanizaci Čech bylo po většině území stále více textů publikováno v němčině. Ani Martinec nebyl výjimkou. Uvést můžeme například jeho příspěvky do německého periodika Sinn und Form vydávaného v Berlíně.

Stejně jako přispívání do periodik se také věnoval rozhlasovým hrám. Ty pak byly nepřímo určeny hlavně mládeži, na kterou se později obracel i ve svých dalších literárních dílech. Jmenovitě můžeme uvést hry *Tramp* (1963), *Nedolíbal* (1970), *Poslíček* (1975) a *Stopařka kamkoli* (1988, s D.

[2] JANOUŠEK, Pavel. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945, 2. díl, M-Ž*, Ústav pro českou literatur AV ČR, Brána a Knižní klub, Praha 1998, s. 31-32.

Millerovou). Spolupracoval s řadou osobností z televizní branže a stěžejním výsledkem se stala spolupráce na televizním scénáři *Odhalení jednoho spiknutí* v roce 1984.

Padesátá léta se stala pro Martince obdobím převážně divadelním. V tomto období vycházely zejména jeho divadelní hry orientované na vojenskou tématiku. Stejně jako ostatní autoři v meziválečném období se i Martinec zabýval politickými tématy, a to hlavně v dílech *Střetnutí* a *Náš přítel Kurt*. Další roky svého života se mimo tato všemi známá témata zajímal o morální problematiku soudnictví, kterou zpracoval v dramatech *Létající tramp* a v již zmiňované *Stopařce kamkoli*. Martincova láska k divadlu ho neodmyslitelně pojila i s jeho prací divadelního publicisty. Jeho orientace byla převážně na problematiku estrádního divadla. Dále se také hojně zabýval dramatickými formami, ve kterých prosazoval *„symbiózu ideologických postulátů a specifičnosti divadelního představení.“*[3]

Martinec ve svých dílech často zpracovával zážitky a vzpomínky, které prožil v období svého exilu. Zároveň se také mohl opřít o různé skutečnosti, které se děly během jeho pobývání v zahraničním odboji. Martinec měl velmi negativní zkušenosti spojené s válkou, a proto začal publikovat bezprostředně ihned po skončení války. Věnoval se nejprve již zmiňovaným časopiseckým reportážím, kde zpracovával hlavně téma války. Díky velmi velké oblíbenosti jeho předchozích děl se nakonec rozhodl toto válečné téma zpracovat do dvou próz pro mládež. Jedná se o *Útěk před žlutou hvězdou* (1964) a *Bloudění v kruhu* (1967). Nezůstalo ale pouze u toho. Martinec se rozhodl toto téma nakonec znovu zpracovat, a to v mnohem rozsáhlejší próze, která nese název *Bastard* (1968). Autor v tomto díle odkryl svůj pohled na sociální ideál, který postavil do kontrastu s válečnou realitou. Kvůli tomu byl tento román velmi brzy po jeho vydání zakázán. Ke znovu vydání došlo až v roce 1991, avšak autor byl nucený některé kapitoly vypustit. Ty však byly pro dílo zcela zásadní, jelikož zde vylíčil právě zmiňovaný kontrast.

Martinec se mimo jiné zabýval i sběrem a adaptacemi různých židovských anekdot. Tyto anekdoty se pak pro něj staly inspirací k sepsání sbírky *Potkal Kohn Rabinoviče* (1968). Tato sbírka je seskládána z mikropovídek, které se zabývají převážně židovskou tématikou, vyloženou humornou formou. Mezi jeho dílo se také řadí dva známější překlady. Prvním je překlad dramatu Curta Corrintha s názvem *Trojané* z roku 1960 a druhým překlad výboru statí s názvem *Klamu, abych nebyl klamán* od Güntera Wallraffa z roku 1980.

K jeho tvorbě neodmyslitelně patří i studie, které se převážně týkaly umění a divadla. Jeho první studie vyšla v roce 1960 pod názvem *Estrádní divadlo*, kde se zabýval zejména problematikou malých jevištních útvarů z hlediska uměleckého i technického. Kniha je prostoupena mnoha

[3] JANOUŠEK, Pavel. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945, 2. díl, M-Ž*, Ústav pro českou literatur AV ČR, Brána a Knižní klub, Praha 1998, s. 32.

scénkami, monology či hranými anekdotami od známých autorů. V úvodu Martinec definuje danou studii takto: *„Tato práce si nečiní nároků být vědeckou studií. Chce jen shrnout zkušenosti divadelníka, který se shodou okolností zabýval nejen celovečerním divadlem, ale také malou a nejmenší dramatickou formou.“*[4] Druhou studií byla studie s názvem *K některým problémům práce smíšených uměleckých skupin (kurz pro osvětové pracovníky)* z roku 1963.

Poslední vydanou autorovou knihou je autobiografie *Nejlepší dramatik je život*, která vyšla roku 2004 a jejímž editorem byl český komunistický politik Miloslav Ransdorf, který se mimo svou politickou kariéru věnoval i editacím textů. Martinec v této knize vzpomíná na mnohé významné osobnosti, které ovlivnily československou kulturu a umění. Kniha byla kritikou velmi dobře přijata už jen díky humoru, který celým textem prostupuje.

1.3 Charakteristika autorovy tvorby

Charakteristika autorovy tvorby se bude týkat především prozaických děl, které jsou výchozí pro praktickou část této práce.

Jan Martinec je jedním z autorů, jenž ve svých prozaických dílech uplatňuje autobiografické prvky, které nalezneme i ve vybraných titulech této práce: *Útěk před žlutou hvězdou*, *Bloudění v kruhu* a *Bastard*. Autor byl již od raného dětství ovlivněn výchovou v německo-židovské rodině a jeho životní osudy jsou vyobrazeny v téměř každém jeho prozaickém díle. První kniha s názvem *Útěk před žlutou hvězdou* je specifická pro vyobrazení Martincovy první vojenské služby v Palestině. Tuto zemi popisuje do největších detailů a čerpá z vlastních zážitků. Druhá kniha nesoucí název *Bloudění v kruhu* nám zpřístupňuje pohled na Afriku, která byla Martincovým druhým služebním místem a poslední kniha *Bastard* je ryze autobiografickým románem, kde autor líčí boje v Africe a Anglii, kterých se sám účastnil, když bojoval v československé jednotce. Autor ve svých prozaických dílech otevřeně vystupuje proti nacistům a projevuje odpor proti rasové nenávisti, která se ho samotného dotkla a díky které musel uprchnout z rodného Československa. Martinec však ve svých dílech k této tématice přistupuje s nadsázkou a místy tak nacházíme humorné a dobrodružné pasáže, kterými se snaží odlehčit samotné trýznivé téma. Autorovým charakteristickým rysem je specifické líčení krajiny. V každém díle jsou velmi detailně popisována místa, které sám autor navštívil, a stávají se stěžejními pro výstavbu celého textu. Často se jedná o popis prostředí exotických zemí jako Palestina či Afrika, které značnou měrou ovlivnily autorův život.

[4] MARTINEC, Jan. *Estrádní divadlo*. Praha: Práce, 1960, s. 5.

2. ZÁKLADNÍ STYLISTICKÉ POJMY

2.1 Stylistika a styl

Stylistika neboli nauka o slohu je dílčí lingvistická disciplína. Stylistika zkoumá především jazyk v jeho komunikační funkci. *„Stylistika zkoumá styl verbálního jazyka a svůj cíl výzkumu spatřuje v postižení zobecnění stylizace a zákonitostí výstavby verbálních komunikátů (textů, jazykových projevů, promluv) ve všech existujících oblastech verbální komunikace.“*[5] Tato jazykovědná disciplína se zabývá zejména mírou slohové hodnoty u jazykových prostředků dílčích jazykových rovin. Orientuje se pak hlavně na spisovný jazyk a jeho dílčí podoby. Stylistika je zároveň schopna vymezit údaje o funkčním užití jednotlivých jazykových prostředků a následně podávat jejich stylistickou charakteristiku.

Nezbytným krokem je také definovat pojem styl, se kterým dále budeme pracovat. Definicí samotného stylu je velmi mnoho. Tedy stylem či slohem označujeme ráz verbálního komunikátu. Tento komunikát je pak předem uspořádaný a vhodně zvolený, aby formálně i obsahově vyhovoval komunikačnímu záměru autora.[6] Z hlediska stylistického se tedy jedná o *„tvorbu komunikátu počínající výběrem tématu, modelem výstavby a pokračujícím uspořádáváním dílčích složek a stylizací tvárných prvků.“*[7] Stylem rozumíme způsob, kterým jsou využívané jazykové prostředky v daných jazykových projevech, a to podle jejich formy, situace či cíle nebo dle zaměření mluvčího.[8]

Stylistika se také vyznačuje příslušnou terminologií spojenou s teorií komunikace. Soustředí se na různé komunikační prostředky, které jsou důležité pro sdělování jednotlivých výpovědí. Jakákoli jazyková či verbální komunikace se právě uskutečňuje za pomoci verbálních komunikátů. Tyto komunikáty slouží jako jednotky sdělování, které jsou základní pro realizaci komunikace. Komunikace neboli komunikační proces pak vždy probíhá v rámci komunikační situace, která je tvořena komunikanty a velkým množstvím objektivních faktorů (např. komunikační prostředí, určitá komunikační situace apod.).

---

[5] MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika češtiny*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 7.

[6] MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika češtiny*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 7.

[7] ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie; MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2008, s. 16.

[8] HOFFMANNOVÁ, Jana, Jiří HOMOLÁČ, Eliška CHVALOVSKÁ, Lucie JÍLKOVÁ, Petr KADERKA, Petr MAREŠ a Kamila MRÁZKOVÁ. *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia, 2016, Lingvistika, s. 13.

2.2 Funkční styly

Funkce vždy byla a je zásadním rozlišujícím aspektem v české stylistice. *„Funkcí ve stylistice se rozumí záměr, který sleduje autor, popř. účel, kterému projev slouží“.*[9] O tzv. funkčních stylech psal už B. Havránek, který nejprve začal užívat termínu funkční jazyky. Dle Havránka byly funkční styly jevy, které v současné stylistice nazýváme slohové útvary a slohové postupy.

V procesu komunikace stojí proti sobě mluvčí (pisatel), který je autorem daného projevu a posluchač (adresát), který projev mluvčího přijímá. Mezi těmito subjekty probíhá komunikace. Forma této komunikace je ústní nebo písemná. Na vzniku komunikátů se podílejí oba subjekty jazykové komunikace. Úroveň daného stylu je vždy přímo závislá na intelektu a vyjadřovacích schopnostech komunikantů, tedy výše uvedených subjektů. Diference jazykových stylů je pak výsledkem působení komunikačních faktorů.

Funkční styly můžeme rozdělit na styly základní, mnohdy označované jako primární a styly odvozené či pomezní označované jako sekundární. Styly sekundární jsou přimykající k nějakému základnímu stylu, nebo se pohybují na hranici dvou či více stylů a jsou spojovány zpravidla stejnou funkcí a výrazovými prvky. Mezi základní funkční styly řadíme styl hovorový, styl odborný, styl administrativní, styl publicistický, styl řečnický a styl umělecký. Mezi sekundární funkční styly řadíme styl učební, styl esejistický či styl reklamy a inzerce.[10]

2.2.1 Umělecký styl

Texty, které se řadí do uměleckého stylu, se vyjadřují nejen sdělnou funkcí, ale také funkcí estetickou. Proto často hovoříme o esteticky sdělné funkci. Tato estetická část pak zpravidla odděluje další texty od textů uměleckých. Estetická funkce jako taková znamená, že daný text formuluje svou výpověď takovým stylem, aby podnítila čtenářovi představy a zároveň zapůsobila na citovou stránku čtenáře.[11] Umělecký styl plní mimo estetickou funkci také funkci sdělnou neboli komunikativní. Pokud se zaměříme na osobitý styl autora, musíme pak rozlišovat styl individuální (styl daného autora) a styl singulární (styl konkrétního díla).

Umělecký styl je nejen předmětem zájmu jazykovědy, nýbrž také literární teorie, poetiky a estetiky. Hlavním okruhem uměleckého stylu jsou díla krásné literatury. Řadíme zde i texty starší

---

[9] ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie; MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2008, s. 28.

[10] MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika češtiny*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 42-43.

[11] MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika češtiny*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 69.

literatury, či částečně zapomenutá díla, která vznikla za odlišné jazykové a kulturní situace a překlady. Vymezení charakteristických rysů uměleckých textů je obtížné.[12] *„Je těžké najít společné stylové rysy mezi reflexivní lyrikou, klasickou tragédií a třeba realistickou prózou.“*[13] Stejně tak je obtížné najít určité stylové normy, které by odpovídaly většině textů, jelikož záleží na množství odlišností ve vyjadřování a komunikaci jednotlivých autorů. *„Proto se společné označení množiny singulárních stylů projevů se zvýrazněnou estetickou funkcí chápe někdy jako pouhé označení množiny singulárních stylů uměleckých děl, jindy jako souhrnné označení stylů autorských nebo konečně jako souhrnný název pro samostatné styly jednotlivých literárních druhů, lyriky, epiky, dramatiky.“*[14]

Pro uměleckou stylovou vrstvu je velmi těžké definovat její lexikální a gramatické prostředky, jelikož nejsou žádné takové, které by samy o sobě plnily esteticky sdělnou funkci. Výsledné působení jazykového prostředku tedy vyplývá z jeho přesného umístění v textu, a hlavně z důvodu, proč jej autor do dané části umístil. Autor také pracuje s jazykovými prostředky, které aktualizuje, přetváří či tvoří prostředky zcela nové.

V uměleckém textu se také často setkáváme s pojmy stylová vrstva a stylová norma. Stylová vrstva je označení pro lexikální prostředky, které zahrnují hovorové výrazy, knižní výrazy, archaismy, neologismy, tropy a figury apod. Stylové normy není možné snadno stanovit. Existují v obecné rovině, avšak při srovnání s jinými styly jsou charakterizovány velkou mírou tolerance a menší návazností v jejich dodržování.[15] Dělení uměleckých stylových norem je dle vnitřního členění umělecké sféry.

Umělecký styl také na rozdíl od ostatních stylů hojně využívá emocionálních prostředků, právě k navození estetické funkce textu. Často se autoři snaží nabourat klasickou větnou stavbu a využívají k tomu například neúplné věty či slovosledné inverze.

Pro tuto práci bude hlavní styl textů epických. Texty epické obsahují navození děje, samotný děj, zápletku, vyvrcholení a konečné rozuzlení. Kompozice epických textů je založena převážně na využívání vyprávěcího slohového postupu, který je v epických textech zásadní pro práci s dějem. Do textů se mimo vyprávěcího postupu prolínají i další slohové postupy, podle povahy daného textu.

---

[12] ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie; MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2008, s. 297-298.

[13] ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie; MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2008, s. 298.

[14] ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie; MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2008, s. 298.

[15] MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. 1.vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 75.

Zpravidla jsou to slohové postupy popisný a úvahový. Hojně se využívá i líčení, která naopak navozuje subjektivně zabarvený popis.[16] *„Poetizace může dále souviset se stylizováním řeči postav a vypravěče a se všemi prostředky výstavby uměleckého textu, např. s nezvyklým řazením motivů, s porušením časové posloupnosti v líčení děje.“*[17]

2.3 Slohotvorní činitelé

Slohotvorní činitelé (stylotvorné faktory) jsou jedním z mnoha prvků při utváření samotného stylu. Pod pojmem slohotvorní činitelé rozumíme dle Slovníku literární teorie *„souhrn podmínek a faktorů, které ovlivňují vznik mluveného nebo psaného projevu.“*[18] Slohotvorní činitelé se podílejí na výběru, který je hlavní podstatou samotného stylu. Výběr není zcela náhodný, nýbrž je téměř vždy předem logicky promyšlený. Autor není výběrem nijak svazován a výběr může uskutečnit z různých útvarů národního jazyka, vzhledem k rovině hláskové, slovotvorné, lexikální, syntaktické či tvarové. Autor projevu je také schopen řadu již zvolených jazykových prostředků obměňovat a aktualizovat dle svého záměru. Slohotvorné činitele dělíme dle jejich vlastního charakteru zpravidla na objektivní a subjektivní.

Objektivními činiteli rozumíme takové činitele, kteří jsou přítomni při tvorbě projevu. Tyto činitelé se vztahují k samotnému objektu a okolní skutečnosti. Patří mezi ně především *„základní funkce projevu a cíl vyjadřování, ráz projevu, situace kolem vzniku projevu, prostředí jeho realizace, charakter adresáta nebo kolektivu adresátů, uvědomělý postoj k nim aj.“*[19] Za slohotvorné činitele můžeme považovat i psanou či mluvenou formu vyjádření. Za hlavního objektivního činitele je považována funkce projevu. Jazyk je považován za hlavní prostředek dorozumívání, tudíž plní funkci dorozumívací či komunikativní. Tato funkce je zastoupena a plněna v každém projevu. Je důležité si tuto funkci více specifikovat. V projevu může jít o funkci prostě sdělnou, agitačně sdělnou a ovlivňovací, odborně sdělnou a vzdělávací či další. Každý projev je tedy zprostředkován různou funkcí, které odpovídají daným oblastem jazykových komunikací. Největší pozornost je přikládána těm, které se podílely na rozrůznění a vyčlenění hlavních stylových oblastí. Jedním z dalších velmi důležitých aspektů je vliv prostředí a daná situace, která se neméně podílí při tvorbě stylu. S prostředím bývá často spojován i samotný adresát, který se stává nedílnou součástí při tvorbě stylu, ať už se jedná o jednotlivce či skupinu, která je autorovi známá či nikoliv.

---

[16] MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika češtiny*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 71.

[17] MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika češtiny*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 71

[18] VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. V Praze: Československý spisovatel, 1977, s. 351.

[19] MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 17.

Subjektivní slohotvorní činitelé se identifikují vztahem k samotnému autorovi daného projevu, tedy k subjektu. U těchto slohotvorných činitelů rozlišujeme autorovu autentičnost, prvky, kterými se liší od ostatních či jeho individualitu, podle níž se tyto činitelé nazývají také individuálními. Mezi hlavní subjektivní činitele řadíme intelekt a celkovou autorovu rozumovou vyspělost, zapojení logického myšlení, autorovi znalosti daného tématu jazykové komunikace a vše-obecný autorův přehled či odborné vzdělání. Do značné míry je autor ovlivňován i jeho životními zkušenostmi, které se často odráží v jeho stylu.

2.4 Kompozice

Kompozicí rozumíme *„záměrné uspořádání jednotlivých jazykových i tematických složek literárního díla v celek, v jehož struktuře mají všechny prvky své pevné, významově exponované postavení.“*[20] Stylová problematika tedy neřeší pouze lingvistickou rovinu, ale přesahuje až za hranice jazykové stylistiky. Styl je nutné zkoumat i z hlediska výstavby komunikátu, tedy samotného textu, promluvy či projevu jazykového. Dřívější termíny jako jazykový projev jsou dnes nahrazeny termíny jako komunikát a text, které současnou stylistiku posouvají k ucelenější teorii komunikace.

Literární dílo bývá vystavěno několika kompozičními postupy. Tyto postupy sjednocují výstavbu daného díla a vytváří tak konečnou tektonickou podobu.[21] Zaměření je z hlediska kompozičních postupů především na titul literárního díla, prostor, čas a postavy.

Výstavba komunikátu zahrnuje velmi velké množství prostředků, které se na ní podílejí. Jedná se o vlastní prostředky jazykové neboli lingvální, prostředky nejazykové neboli paralingvální či prostředky kompoziční výstavby komunikátu (k těmto prostředkům řadíme prostředky tektonické, tematické a prostředky, které jsou spjaty se schématy komunikačními jako slohové postupy a slohové útvary).[22] Mezi textové prostředky se řadí všechny zvláštnosti, které se podílejí na členění uceleného textu, zpravidla do kapitol, odstavců či replik. Prostředky, které se projevují gradací projevu, opakováním apod. nazýváme prostředky tektonickými. Tyto prostředky jsou spjaty s termínem tektonika, kterým se rozumí nauka o struktuře a výstavbě uměleckého díla. Posledními uvedenými jsou prostředky tematické, které jsou, jak už z jejich názvu vypovídá, spjaty se samotným tématem a jsou jeho samotnými částmi. Zpravidla slouží tyto prostředky k samotnému řazení a posloupnosti daného tématu, uplatňování zvoleného motivu nebo sled několika motivů současně. Rozlišovat tedy můžeme dvě roviny, kterými jsou rovina tematická a obsahová a textová. Rovina tematická a obsahová se

[20] VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 178.
[21] VŠETIČKA, František. *Podoby prózy*. Olomouc: Votobia, 1997, s. 45.
[22] MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 21.

zaměřuje na výběr a rozrůznění témat či motivů. Rovina textová se zaměřuje na členění textu z hlediska horizontálního a vertikálního.

Pro styl umělecký je typické prolínání různých pásem děje a text je zpravidla členěn prolínáním řečí postav a samotného autora. Ve stylu odborném je typickou odlišností od samotného textu výskyt poznámek a vysvětlivek a rozdělování informací hlavních a vedlejších.

2.5 Jazyk

Dalším termínem, se kterým budeme pracovat, bude jazyk, který odlišujeme od řeči. Jazyk je základním dorozumívacím neboli komunikačním prostředkem a slouží k tzv. vzájemné komunikaci. Tento termín je označením pro takovou komunikaci, při které dochází k vyměnění myšlenek prostřednictvím verbálních, tedy slovních prostředků za pomoci verbálního jazyka. Výsledkem této komunikace jsou texty, promluvy, verbální komunikáty či jazykové projevy. Funkce, které jsou jazykem plněny, se označují zejména podle způsobu vyjádření. Jednou ze základních funkcí je funkce komunikativní čili dorozumívací. Funkce expresivní neboli výrazová slouží k jazykovému vyjádření citů, nálad a přání a funkce mentální (myšlenková) je plněna jazykem, který je nástrojem našeho myšlení. Jazyk slouží i k vyzývání, proto existuje funkce apelová (výzvová) a funkce estetická. Národním jazykem je u nás český jazyk. Ten samotný představuje *„soubor různých podob jazyka, různých systémů jazykových prostředků, které jsou vymezeny územně, sociálně i funkčně.“*[23] Obecné dělení představuje spisovný (součástí je i hovorová čeština) a nespisovný jazyk.

Řeč je prostředkem, který slouží k dorozumívání pomocí artikulace a nejčastěji zvukového projevu za účasti našeho vědomí, avšak nejedenou se řeč v lingvistice projevuje i psanou formou. Řeč je často zaměňována právě s jazykem, avšak moderní lingvistika charakterizuje jazyk jako sytém nebo jazykovou kompetenci a řeč jako využívání této kompetence. V. Mathesius uvádí: *„Vyjadřovací prostředky dané řeči jsou seskupeny v jejím jazykovém sytému.“*[24]

V uměleckých textech autoři promlouvají k adresátům (čtenářům) právě skrze své díla. Deficit zvukových prostředků musí nahrazovat užíváním psaných a grafických prostředků. Tzv. komunikát se pak skládá z výběru výrazových prostředků, tedy jazykové výstavby a jejich vzájemnému propojení z hlediska kompoziční výstavby a stylizace.

---

[23] MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 13.

[24] MATHESIUS, Vilém. *Řeč a sloh*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 8.

2.6 Pásmo vypravěče a postav

Výsledky jazykového systému jsou již jednotlivé konkrétní promluvy. V promluvách se uskutečňují možnosti vyjádření, které jsou dané jazykovým systémem a slouží k individuálnímu účelu. Každá promluva je definována svým obsahem, který musí být věcný a zpravidla vyústí ze zvláštní situace. V každé promluvě se také odráží postoj mluvčího v závislosti k adresátovi. Promluvy jsou děleny podle typu sdělení, jež chceme adresátovi předat. Záměrná promluva na adresáta se nazývá promluva sdělná a je v řeči zastoupena nejvíce. Druhým typem promluvy je exprese (výraz), která vyjadřuje vnitřní rozpoložení mluvčího. Tento typ sdělení slouží převážně pro úlevu bez cíleného záměru na adresáta. *„Základním rysem textové výstavby epického díla je rozlišení promluvového pásma vypravěče a promluvového pásma postav.“*[25] Každé epické dílo se tedy skládá z jednotlivých epických promluv. Pásmo postav a vypravěče jsou do jisté míry velmi propojena, i když jsou na první pohled zdánlivě protikladná.

Pásmo vypravěče neboli rovina vyprávěcí je tvořena promluvou samotného vypravěče tzv. autorskou řečí. Nejčastěji je využívána er-forma (3. osoba jednotného čísla) a ich-forma (1. osoba jednotného čísla). Pásmo vypravěče dokladuje přítomnost autorského subjektu. Typy vypravěčů se určují dle autorské perspektivy. Vypravěč autorský neboli vševědoucí, dokáže čtenáři poskytnout nejvíce informací z hlediska celého děje, jelikož stojí nad celým příběhem a převažuje z velké části užití er-formy. Dalším typem vypravěče je vypravěč personální (reflektor), který sleduje příběh jako jedna z postav. Pro tento typ je typické časté využívání er-formy, vnitřního monologu a vyjadřování ve formě polopřímé či nevlastní řeči. Dalšími typy jsou vypravěč přímý, který se stává součástí děje jako jedna z postav a oko kamery, který se soustřeďuje převážně na popis vnějších postav a prostředí.

Řeč postav je stylizací autora a je tvořena kratší či delší replikou, kterou postava může pronést, a to formou tlumočenou či citovanou. Řeč postav se v literatuře zpravidla odlišuje od samotné řeči vypravěčů. Odlišnosti vyplývají z jejich grafického ztvárnění, kterými jsou nejčastěji uvozovky. Rozdílem je také fakt, že se jedná o promluvy stylizované, které jsou typické pro jednání daných postav a utváří rozdílné osobnosti postav. Proto řeč postav často zachycuje výpovědi, které nesou i nespisovné prvky. Pásmo postav se v dílech většinou vyznačuje užitím tří základních slovesných časů, kterými jsou prézens (čas přítomný), préteritum (čas minulý) a futurum (čas budoucí).

[25] DOLEŽEL, Lubomír. *O stylu moderní české prózy*. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1960, s. 30.

3. ÚTĚK PŘED ŽLUTOU HVĚZDOU

Kniha *Útěk před žlutou hvězdou* je prozaickou prvotinou Jana Martince, na které se podílel spolu se spisovatelem a scénáristou Karlem Friedrichem. Autorský vklad Karla Friedricha však dnes můžeme jen stěží rozeznat a doložit. Kniha vyšla v roce 1964.

3.1 Obecná charakteristika analyzovaného textu

Román poprvé vyšel v 60. letech. Velký vliv na to mělo obnovené vydávání dobrodružné literatury, která se začala opět vydávat díky spisovateli a redaktorovi Bohumilu Říhovi. Situace, která probíhala po komunistickém převratu roku 1948, znamenala pro českou literaturu mnohé. Převrat přinesl všeobecné tematické zploštění a radikální monopolizaci, která ovlivnila vydávání knih na dalších více než čtyřicet let. Vytvořilo se Státní nakladatelství dětské knihy, jež mělo pod záštitou veškerou četbu pro děti a mládež. Byla zakázána moderní západoevropská literatura, a to z části dobrodružná, náboženská a dívčí. Tato situace se změnila až příchodem Bohumila Říhy, který se stal ředitelem SNDK. Říha se založil o částečné uvolnění ve vydávání knih a o znovuvydávání dobrodružné literatury, díky které se v roce 1964 dostala na trh kniha *Útěk před žlutou hvězdou*. Martincova prvotina vyšla v tehdejší edici dobrodružné literatury zvané Karavana, kde v letech 1958–1968 vycházely tisíce výtisků převážně dobrodružné literatury. Vedle Jana Martince a Karla Friedricha zde vydávali své knihy autoři dobrodružné literatury jako František Běhounek, František Flos či Ladislav Mikeš Pařízek. Velký podíl na vzniku a bezproblémovému vydání měl samotný Karel Friedrich, který byl té doby jedním z redaktorů SNDK. I tato skutečnost pomohla knize k jejímu vydání.

Svým obsahem je kniha určena pro dospívající čtenáře. Dílo vypráví příběh malého chlapce Pavla, který je donucen se svým otcem utéct z rodného Československa do Palestiny. Na počátku knihy je zobrazen úplný počátek druhé světové války. Chlapec se pomalu seznamuje se skutečností, že jeho rodina je z dědečkovy strany židovského původu a tento fakt změní rodině celý život. Pavlova tatínka vyhodí z krejčovské práce a poté co rodina schovává jednoho z nacisty hledaných uprchlíků je nucena utéct ze své domoviny. Útěk jim však zmaří právě počátek druhé světové války v Polsku, kde je uprchlík zastřelen a Pavel s tatínkem se vrací opět domů. Po návratu se tatínek snaží jakkoliv dostat do transportu, který směřuje do Palestiny. Přes počáteční neúspěchy se nakonec on i Pavel do transportu dostanou a společnost jim dělá i Pavlův pes Vlk. Cesta do Palestiny je plná nástrah, například v podobě komisaře transportu Wolfa Rückela, který si z malého Pavla udělá sluhu a s vědomím, že se jedná o árijského chlapce, kterého si jeho otec pouze osvojil, jej chce odvézt zpět do Německa na převýchovu. Nebojácný Pavel však nástrahám nepodlehne a za pomoci ostatních Židů

z lodi se mu nakonec podaří uprchnout. Příběh dále pokračuje, a i přes smrt Pavlova otce společně s dalšími pasažéry při potopení lodi či smrt jeho nové kamarádky Eriky Rückelem, se nakonec dostává do tábora v Palestině. V táboře však svou chytrostí odhalí pletichy vedení a je odkázán do vězení, odkud nakonec uteče. Po nepříznivém hledání práce se na konci příběhu dostane na loď, která jede do Ruska, které bylo od počátku jeho plánem.

Kniha se skládá z dobrodružných příběhů, na jejichž pozadí je vyobrazena bezmoc a strach, které panovaly na počátku a během druhé světové války. Hlavním tématem této knihy je rasová nenávist a situace v protektorátním Československu spojená s útoky nacistů vůči Židům. Celý příběh je vyprávěn z pohledu malého naivního chlapce, který si velice pomalu začíná uvědomovat, jaké hrůzy válka přináší a snaží se s nimi vyrovnat. Kniha způsobila velký rozruch už jen z toho důvodu, že přinesla do literatury nový motiv, který dokládá i recenze od Jiřího F. Fraňka v Literárních novinách v roce 1964. J. F. Franěk uvádí: *„Nejde o literaturu, která si dělá nárok přežít staletí, ale jde o knihu, která chce říci něco nového, přitom dobrodružného a zaujmout mladého čtenáře. To nové je vyprávění o židovských uprchlících, kteří nečekali s rukama v kapsách na Hitlerův příchod.“*[26]

3.2 Stylistický rozbor textu

Tato kniha je z hlediska žánrové diferenciace románem, z hlediska literárního druhu je epickým textem. Epický text je velmi snadné definovat pro jeho extenzitu, tedy bohatě členěný fikční svět v jeho proměnách, zahrnující události z rozmanitých míst a dob, množství postav, různé dějové linie a dějové odbočky.[27] Typické je propojení s navozením atmosféry, samotným dějem, zápletkou, vyvrcholením a rozuzlením. Všechny tyto prvky nalezneme i v tomto textu. Velký vliv má zde napětí, které by dle mého názoru žádné epické dílo nemělo postrádat a které je také jedním z dominujících prvků celého analyzovaného textu. Je ho zde dosaženo gradováním tempa děje a narůstajícím množstvím zápletek. Text řadíme ke stylu umělecké literatury, kde se uplatňuje funkce esteticky sdělná. Nalezneme zde také projevy uměleckého stylu, kterými nejsou pouze prvky nesoucí obecné sdělení, ale i prvky, které se snaží v adresátovi probudit emoce. V této knize je takovýchto prvků hned několik. Projevují se především smrtí kamarádky a otce hlavní postavy, či vyobrazením nacistických hrůz.

---

[26] [Recenze]. *Od absurdity k naději/ J. F. Franěk*. Literární Noviny. 19. 9. 1964. [cit. 2018-02-06]. Dostupné z http://www.digitalniknihovna.cz/cbvk/view/uuid:c942a40c-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:2fe8e90a-435f-11dd-b505-00145e5790ea

[27] PETERKA, Josef. Teorie literatury pro učitele. 2., přeprac. vyd. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2006, s. 247.

V díle nalezneme mnoho prolínajících se slohových postupů. Jedním z hlavních slohových postupů charakteristického pro umělecký styl je postup vyprávěcí. Tento slohový postup je dominantní při rozvíjení děje a jeho gradaci. Slohový postup popisný se v textu také uplatňuje. V uměleckém textu se objevuje hlavně při vnějším a vnitřním popisu postav či při popisu prostředí, které se podílí na dokreslení děje. Popis postav není sice v textu až tak častý, spíše se objevují pasáže vyobrazující prostředí, ale nalezneme i krátké popisné pasáže, které se věnují samotným postavám.

„Za železniční tratí začíná nouzová kolonie zvaná taky Eden, to znamená ráj. Podivný ráj! Chatrče z prken a špína, brlohy z plechů a hlad, bláta až po kotníky.“[28]

„Bachař Nuri vpouští do cely muže asi padesátiletého, s arménskou hřívou černých vlasů a štíhlými prsty slečinky.“[29]

V knize spatřujeme i velký vliv subjektivních činitelů. Při tvorbě textu čerpal autor ze svých životních zkušeností, vlastních vzpomínek na dětství v německo-židovské rodině, častého cestování v pozdějším věku a ze zážitků z vojenské služby. Samotný text je tedy velmi autobiografický, jelikož i sám autor, stejně jako mladý hrdina Pavel, nevydržel nápor fašistů a emigroval do Palestiny. V díle proto také můžeme sledovat jedinečné zachycení dobové atmosféry a vykreslení její autentičnosti, jak dokladuje následující ukázka zobrazující pohled Pavla na dění v jeho rodném městě.

„Nejdříve jedou motocyklisté, za nimi pěšáci v nákladních automobilech, všechno je zelené a šedé, přilby i gumové pláště, na dělech tají vločky sněhu.“[30]

Funkce textu je převážně esteticky sdělná, jako u většiny uměleckých textů. V textu však nalezneme i funkce textu, které jsou typické pro publicistický styl. Jedná se hlavně o informativní funkci a částečně i přesvědčovací. Funkce informativní je patrná i z hlediska tématu, kterým je útěk před nacisty. Autor text konstruuje velmi realisticky a snaží se o co nejvěrohodnější zobrazení meziválečného života v Československu a ve zbytku světa. Funkce přesvědčovací není v textu přímo patrná, avšak při opakovaném čtení si jí všimne každý. Autor zřejmě chce čtenáře přesvědčit o dopadu hrůzných činů nacistů a Hitlera. I z tohoto důvodu má text dle mého názoru dokumentární funkci, jelikož se snaží mapovat dějiny během druhé světové války. Nepřímo se tak pokouší vyobrazit zlo, které díky Hitlerovi lidé cítili a snaží se varovat před znovu opakováním této minulosti.

---

[28] MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Útěk před žlutou hvězdou*. Praha: SNDK, 1964, Karavana, s. 13.

[29] Tamtéž, s. 239.

[30] Tamtéž, s. 9.

3.3 Kompoziční výstavba textu

Důležitým prvkem, který čtenáře zaujme na první pohled, je samotný titul knihy. Název díla plní většinou funkci klíče, který nám pomáhá k pronikání do dalších vrstev literárního díla.[31] Pokud si daný titul lépe analyzujeme, zjistíme, že Martinec zvolil titul Žlutá hvězda, jelikož z ní přímo vyplývá označení Židů za druhé světové války. Útěk pak symbolizuje násilný odchod z protektorátního Československa před již zmiňovaným židovským označením.

Kniha je rozčleněna do pěti kapitol. Každá kapitola má i své podkapitoly, které charakterizují nové postavy, ovlivňují dějovou linii či se podílejí na zápletce jako v případě *„Umělce v županu“* v páté kapitole či pojmenování dobrodružné výpravy jako v případě *„Noční výpravy“* ve čtvrté kapitole. Text je v knize doplňován o ilustrace od Karla Teissiga.

Útěk před žlutou hvězdou je knihou, ve které hlavní hrdina dokáže překonat veškeré překážky na jeho cestě a smíří se svým osudem a minulostí. U hlavního hrdiny po celou dobu spatřujeme neskutečnou touhu po normálním životě, který by nebyl ovlivňován válkou. Martinec knihu záměrně rozdělil na pomyslné dvě části. V první části je vyobrazen hlavní hrdina Pavel, jako mladý naivní kluk, který se snaží pochopit svůj židovský původ a úděl, které toto zjištění přináší během druhé světové války. Jedná se o situace, kdy je jeho otec kvůli svému původu vyhozen z práce či ukrývání židovského uprchlíka v jejich domě a následný útěk před nacisty do Polska. V druhé části knihy se již Martinec snaží o vyobrazení Pavla, jako nebojácného mladého muže, který se vrhá do nebezpečných dobrodružství a bojuje za svůj velký sen, kterým je odplutí do Ruska, což se mu v závěru knihy nakonec podaří.

Kniha je v konečné fázi doplněna o pátrání Jindřicha Trylče, kterým autor nahradil klasický doslov a nazval jej *„Pátrání místo doslovu“*. Autor tuto formu doslovu pojal jako vylíčení předních nacistů v čele s Adolfem Hitlerem. Následuje rekapitulace Hitlerovi politické kariéry a jmenování jeho hlavních přívrženců, jako Josef Goebbels či Reinhard Heydrich.

Autor ve svém díle zachovává časovou posloupnost, zanechává takový časový sled, který probíhá ve skutečnosti, od seznámení se s hlavní postavou přes její dobrodružné příběhy a vyústění v dobrý konec odjezdem do Oděsy. V díle nacházíme zásadní časové mezníky, jako jsou židovské svátky (Jomkipur) nebo přesné zachycení hodin a dat týkající se počátku druhé světové války.

„Jsou čtyři hodiny a pětačtyřicet minut, je prvého září roku devatenáct set třicet devět.“[32]

---

[31] GEJDUŠOVÁ, Ivana. *Interpretace uměleckého textu v literární výchově na základní škole*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2009. ISBN 978-80-7368-729-8, s. 29.

[32] MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Útěk před žlutou hvězdou*. Praha: SNDK, 1964, Karavana, s. 56.

Členění do odstavců a kapitol usnadňuje orientaci v textu a napomáhá k lepší srozumitelnosti celého textu.

3.4 Jazyková výstavba textu

Jazyk je základním nositelem sémantické a estetické informace daného díla.[33] Jazyková analýza textu se soustředí na autorem zvolené jazykové prostředky a jejich celkové propojení, které dané dílo utváří. V textu nalezneme kromě spisovné češtiny i prvky češtiny nespisovné a občasné užívání výrazů češtiny hovorové. Pokud se zaměříme na prvky nespisovného jazyka, najdeme v textu hned několik pasáží, kde jsou zastoupeny především expresiva, z nichž hlavně slova hanlivá a vulgarismy, které autor užívá v promluvách německých fašistů, aby bylo jasně znázorněno, jak se němečtí vojáci k židům chovali: *„Maul halten! Hubu držet!“*[34] Prvky obecné češtiny můžeme doložit v následujících ukázkách.

„Z baráku se courají zvědavci.“[35]

„Děcka tahají otce Šlojmeho za rukáv.“[36]

Velmi často jsou v textu užívaná deminutiva. Deminutivum je pojem, kterým se označují slova zdrobnělá čili zdrobněliny, kterými se autor snaží odlehčit text. Autor tato zdrobnělá slova využívá zřejmě z toho důvodu, aby slovní zásobu přizpůsobil ještě více dětskému čtenáři a zároveň tak zjemnil některá hanlivá slova. Objevují se tak slova jako kožešinka, svinstvíčko či dvířka.

Při zkoumání grafické stránky textu se ve značné míře objevují slova či věty, které jsou psané kurzívou. Nelze však vyloučit, že se nejedná o zásahy samotného typografa či editora knihy. V každé kapitole je alespoň část textu tímto způsobem znázorněna. Prvním případem jsou kurzívou označené podkapitoly, kterých si čtenář všimne na první pohled. V těchto případech je kurzíva využívaná hlavně z hlediska typografického, kdy se pomocí ní vyznačují kratší či delší části textu. Dále můžeme konstatovat, že autor či typograf záměrně využívá kurzívu pro označení citátů nebo v rozmluvách se samotným Hospodinem. Kurzíva pak slouží převážně ke zdůraznění a zpestření textu. Pro příklad můžeme uvést pasáže, které zaznamenávají rozmlouvání Hospodina s rebe Šusterem.

„…pastýřem nehodným, který si nehledá stáda svého, když mu vlk ohrožuje beránka.“[37]

---

[33] PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2000, s. 107.

[34] MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Útěk před žlutou hvězdou*. Praha: SNDK, 1964, Karavana, s. 143.

[35] Tamtéž, s. 214.

[36] Tamtéž, s. 214.

[37] Tamtéž, s. 129.

„Kde je Ábel, bratr tvůj?“[38]

Druhým případem, kdy se setkáváme s kurzívami, jsou německá a hebrejská slova či věty. Kurzívy jsou užity i při zdůraznění různých pasáží v textu, které se většinou týkají záznamů z hlasatelské stanice nebo ve vnitřních promluvách Pavla, který chce zesměšnit obraz Hitlera křídovým popiskem.

„Kdo je pro válku, je hloupý!“[39]

Samotné téma, které autor zpracovává, s sebou přináší mnoho cizojazyčných výrazů, které dělají dílo velmi autentickým. Tyto výrazy poutají čtenářovu pozornost, jelikož se liší už jen z grafického hlediska a zároveň obohacují daný text. Jedná se převážně o slova a věty v německém jazyce, které autor zřejmě zvolil kvůli zachování dobového obrazu a gradování vznikajícího příběhu. Užití těchto německých vět si ukážeme na konkrétních příkladech.

„Alles in Ordnung.“[40]

„Kommtmal her.“[41]

„ScharführerZwingl.“[42]

V díle také nacházíme řadu vět, kde se čeština mísí s německými slovy, které autor využívá zejména u promluv německých vojáků, kteří neumí tak dokonale česky nebo československých měšťanů, kteří se naopak s německými vojáky snaží dorozumět.

„Ta psa sebou nesmít, verboten. Zakázáno!“[43]

„Armáda pes, detscher haf haf.“[44]

„Also přesně v šest, Dolfi.“[45]

Příběh pojednává převážně o putování Židů do Palestiny, tudíž dalšími cizojazyčnými spojeními, které se v díle objevují, jsou věty jazyka hebrejského. Jedná se hlavně o hebrejské pozdravy, začátky modliteb či pojmenování hebrejských svátků.

„Jisgadal ve jisgadaš.“[46]

„Magenavot.“[47]

---

[38] MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Útěk před žlutou hvězdou*. Praha: SNDK, 1964, Karavana, s. 129.
[39] Tamtéž, s. 51.
[40] Tamtéž, s. 46.
[41] Tamtéž, s. 89.
[42] Tamtéž, s. 89.
[43] Tamtéž, s. 94.
[44] Tamtéž, s. 95.
[45] Tamtéž, s. 89.
[46] Tamtéž, s. 107.
[47] Tamtéž, s. 90.

„Šalom alejchem.“[48]

Dalšími jazykovými prostředky, s kterými se v textu setkáváme, jsou neologismy, tzv. novotvary. Martinec rád experimentuje s jazykem a užívání těchto novotvarů to dokládá. Tato slova jsou nově utvořená či přejatá a vznikají nejčastěji pro označení nové skutečnosti.[49] Pro příklad můžeme uvést slovo *živoděrka*[50], což je podle autora skromný příbytek hlavního hrdiny Pavla a jeho otce či *závojnatka chameleónovitá*[51], kterou autor označuje Pavla zamotaného v palestinském šátku.

3.5 Pásmo vypravěče a postav

V knize *Útěk před žlutou hvězdou* se nesetkáváme s vypravěčem vševědoucím, avšak jednotliví vypravěči jsou průvodci dějem. Jedná se převážně o hlavní hrdiny příběhu, mezi kterými se vypravěčské pásmo různě prolíná, a označujeme je za vypravěče personální. Tento typ vypravěče je charakteristický tím, že vyjadřuje pouze to, co může znát jen sama postava či postavy další, které se ve výpovědích střídají. Personální vypravěč často pracuje s vnitřním monologem či polopřímou řečí. V textu za hlavního vypravěče považujeme Pavla, který nás provádí celým svým příběhem. Text však obsahuje i pasáže, kde je Pavlova vypravěčská role vystřídaná jinou hlavní postavou, kterou je místy ve třetí kapitole komisař Rückel, jež dokládá následující ukázka.

„Jestli tomu dobře rozumí, tak kluk před rokem židem nebyl! Bezpochyby tedy árijské dítě! Určitě!“[52]

Pro pásmo vypravěče daného textu není zdaleka typický pouze přítomný čas, ale i čas minulý. Čas minulý je vypravěčem v tomto případě užíván z hlediska návratů do minulosti hlavně v podobě vzpomínek hlavního hrdiny Pavla, který vzpomíná na rodný domov a na Československo. Nejčastěji se s tímto časem setkáváme v první a poslední kapitole knihy, jež dokládá i tato nadcházející ukázka.

„Z okna chalupy se usmíval načesaný fešák s hůlkou; vystřihli ho z módního časopisu a tužkou: Zde jest mistr krejčovský; Šiji, jakož i opravuji levně. Jenže nebylo komu.“[53]

Nejvíce informací o okolním děním a samotném příběhu však hlavní hrdina Pavel podává v přítomném čase. Pro tento čas je typické užívání sloves v přítomném čase, který vypravěč využívá téměř ve všech dalších kapitolách.

---

[48] MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Útěk před žlutou hvězdou*. Praha: SNDK, 1964, Karavana, s. 92.
[49] MARTINCOVÁ, Olga. *Nová slova v češtině: slovník neologizmů*. Praha: Academia, 1998, s. 6.
[50] MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Útěk před žlutou hvězdou*. Praha: SNDK, 1964, Karavana, s. 48.
[51] Tamtéž, s. 245.
[52] Tamtéž, s. 123.
[53] Tamtéž, s. 21.

„Pavel vyklouzne z peroucího se davu a utíká. Tu a tam mu ještě někdo uštědří ránu, snad žid a možná Arab… “[54]

Kniha je vyprávěna v er-formě. Vypravěč je z hlediska narativní roviny jednou z postav příběhu (intradiegetický). Z hlediska vztahu k vyprávění zde vystupuje jako protagonista nebo pouhý svědek popisované události (homodiegetický).

V pásmu postav autor využívá všech slovesných časů a osob, které jsou pro toto pásmo charakteristické. Každá postava je jazykově diferenciovaná a odlišná z hlediska promluv. Toto odlišení je typické pro rozlišení vážnosti jednotlivých postav. Jinak vypadá jazyk německých vojáků, kteří se snaží mluvit česky: *„Nanu, Rubín, kde ty se naroďoval. “*[55] a jinak vypadá jazyk mladého Pavla. Velmi zvláštní užití jazyka se objevuje u jednoho z židovských uprchlíků Majdlocha-Mertenberga, kterého autor stylizoval jako polovičního Němce a jeho řeč slouží hlavně k odlišení od postav ostatních.

„Tyhle fšechny řeči. “[56]

Martinec klade velkou váhu na jazykové rozrůzňování postav, které jsou pro něj velmi důležitými hybateli děje. Zajímavé jsou hlavně Pavlovy vnitřní promluvy, jež jsou v textu hojně obsaženy a díky kterým známe myšlení hlavního hrdiny:

„Jeden má na vybranou: buď se z toho jazykového guláše zbláznit, nebo se prostě cizí řeči naučit. Aspoň trošku. Nebo aspoň papouškovat některá slovíčka. To by pan učitel Mácha koukal! “[57]

---

[54] MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Útěk před žlutou hvězdou*. Praha: SNDK, 1964, Karavana, s. 279.

[55] Tamtéž, s. 122.

[56] Tamtéž, s. 117.

[57] Tamtéž, s. 212.

4. BLOUDĚNÍ V KRUHU

Bloudění v kruhu je druhým vydaným prozaickým dílem spisovatele Jana Martince. Kniha byla vydaná v roce 1967, tedy tři roky po autorově první próze. Stejně jako u předchozí knihy se na jejím zpracování a vydání podílel Karel Friedrich, jehož autorský vklad je jen stěží doložitelný a ilustrace zpracoval Karel Teissig, významný český malíř a ilustrátor.

4.1 Obecná charakteristika analyzovaného textu

Druhé prozaické dílo Jana Martince s názvem *Bloudění v kruhu* je pokračováním předešlé knihy *Útěk před žlutou hvězdou*. Kniha opět vyšla v edici dobrodružné literatury zvané Karavana pod záštitou Státního nakladatelství dětské knihy (SNDK). Situace ve vydávání knih byla v 60. letech již uvolněnější, takže kniha byla vydána bez větších problémů, i když Karel Friedrich již nebyl redaktorem v SNDK. Spolupráce Jana Martince a Karla Friedricha vydáním této knihy skončila.

Román je určen pro mládež, tudíž ho nalezneme v oddělení dětské knihy. Autor konstruuje příběh stylem, ve kterém se jak tématem, tak jazykem snaží co nejvíce přiblížit dětskému čtenáři, a to především svojí srozumitelnou grafickou úpravou a obsahem, přispívající k etické, estetické a mentální výchově čtenáře. Obsahově autor působí na mládež jednoduchým, přehledným dějem a také volbou hlavního hrdiny Pavla, se kterým se mladistvý čtenář může lehce ztotožnit. V knize jsou opět černobílé ilustrace Karla Teissiga, kterými nejčastěji zachycuje stěžejní osoby a prvky daných kapitol.

Příběh pojednává o dobrodružných cestách mladého, teď již třináctiletého chlapce Pavla Rubína, který pokračuje v plavbě do svého vysněného Ruska. Cestu však zkomplikuje bombardování lodi italskými fašisty. Tato skutečnost zamíchá celým příběhem i postavami natolik, že se celá posádka rozdělí na dvě skupiny a dále plují odděleně. Jedna část pluje do Řecka a druhá část v čele s Pavlem a kormidelníkem Krasojorgisem do ruské Oděsy. Pavel však ani netuší, že ho ostatní na palubě oklamali a dorazí tak namísto Ruska na Krétu. Pavel jako jediný nemá žádné doklady, a tak jím zmítá strach, aby nebyl deportován zpátky do Hitlerem okupovaného Československa. Vše se nakonec v dobré obrátí a Pavlovi je povoleno zůstat na Krétě. Nemůže však pokračovat s ostatními námořníky v jejich další plavbě, a proto zůstane v učení u kormidelníkova starého otce. Jejich poklidný život je však narušován neustálými zprávami o pronikání německých vojsk skrz celou Evropu a Afriku. Příběh vyústí až po německé obléhání celé Kréty a všichni jsou nuceni dát se do boje. Při jednom střetu je však starý Krasojorgis postřelen a Pavla donutí, aby město opustil a putoval do hor za jeho řeckými příbuznými, které společně dříve navštívili. Chlapec se tedy vydá do hor, kde

nachází pouze zbytky rozbombardované horské vesnice. Mezi mrtvými těly objeví zbytky australské vojenské roty, a nakonec se k nim přidá na nebezpečnou cestu do Afriky. Do Afriky se přes všechny německé tábory nakonec dostanou a Pavel je jmenován členem armády. Při jedné z vyjížděk do pouště se však s jedním z vojáků ztratí a následně je donucen rozhodnout se, zda půjde do blízkého německého tábora či zůstane čekat na pomoc na poušti. Na rozdíl od druhého vojáka se Pavel rozhodne nevydat napospas Němcům a při nekonečné cestě pouští najde opuštěné letiště, kde přežívá. V závěru příběhu je chlapec objeven jedním z anglických pilotů, s kterým odlétá do Sýrie. Je účastníkem jednoho z bojů, vše však zázrakem přežije a setká se se svými přáteli, o kterých si myslel, že zemřeli již na potopené lodi mířící do Palestiny.

4.2 Stylistický rozbor textu

Martincova kniha *Bloudění v kruhu* představuje jeho v pořadí již druhou knihu určenou mládeži. Ze stylistického hlediska se jedná opět o text epický. V analyzovaném díle sledujeme opět vliv napětí stejně jako u díla *Útěk před žlutou hvězdou*, se kterým má ostatně podobné i postupně gradující tempo, jež zvyšuje napětí celého příběhu. V textu se kromě dominantní sdělné funkce, objevuje i funkce esteticky sdělná, typická pro umělecké texty, která propojuje stránku obsahovou a estetickou.[58]

V díle se uplatňuje hned několik slohových postupů. Dominantním slohovým postupem je však postup vyprávěcí, který se největší částí podílí na rozvíjení příběhu. Neméně užívanými jsou i části popisné, které zpravidla doplňují vnější a vnitřní charakteristiku postav. Současně autor užívá popisných pasáží k vyobrazení prostředí, typického pro exotickou krajinu Palestiny a Afriky. Tato tvrzení dokládají následující ukázky.

„Není lehké odolat tolika svodům – slípky voní hned trojím pokušením, jinak pečené, jinak vařené a nadívané, na pánvi praskají čerstvé boby s artyčoky, v žáru rozpáleného oleje se kroutí jehněčí plátky.“[59]

„Stříbrný trup se zablýskne ve slunečních paprscích. Zároveň z něho vystoupí temnější mezikruží, čtyřbarevné jako u lukostřeleckého terče. Žlutá, modrá, bílá a uprostřed červený bod – britská poznávací značka.“[60]

---

[58] ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. 1. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 79.

[59] MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Bloudění v kruhu*. Praha: SNDK, 1967, Karavana, s. 60.

[60] Tamtéž, s. 196.

V textu také nalezneme prvky slohového postupu úvahového, který autor uplatňuje především ve vnitřních promluvách postav, zpravidla u hlavního hrdiny a současně i vypravěče příběhu Pavla. Pavlovy myšlenky se často týkají nejasných pojmenování, ale také strachu ze smrti či naivního dětského přemítání. Řečnické otázky jsou pak v úvahových pasážích dominantní.

„Takhle se mám objevit mezi lidmi?“[61]

„Můj ty světe, copak může být chladný chamsín?“[62]

Důležité je také zaměření se na adresáty textu. Martinec pro tento text, a i text předešlý, zvolil poměrně úzkou skupinu osob, kterými jsou dospívající čtenáři. Nelze však uvést, do jak velké míry je působení adresátů na autora přímé či nepřímé.

Vliv subjektivních slohotvorných činitelů je také zřejmý. Martinec se rozhodl zpracovávat téma, které je pro něj velmi intimní a zároveň dobře známé – jeho vlastní vzpomínky. Svoje životní zkušenosti spojené s působením v armádě zobrazuje autor prostřednictvím hlavního hrdiny Pavla téměř v každé kapitole díla. Autor poskytuje čtenáři sdělení o dopadu druhé světové války v exotických zemích, jako je Kréta či Afrika a podává tak čtenáři obraz o průběhu války v zámoří. V následující ukázce je zobrazeno Pavlovo sdělení události, kterou byl italský nálet v samém počátku knihy.

„Pozdě, letecké kulomety už štěkají a střelec za pilotem přitlouká námořníky k palubě. Jen Krasojorgis pořád stojí u kormidelního kola, bronzová socha vzdoru a zloby.“[63]

Autor byl při tvorbě textu, jak už předešlá část vypovídá, do značné míry ovlivněn prostředím, kde se sám kus svého života nacházel. Popisy prostředí se projevují zejména v kapitole zvané *Uzavřený kruh*, kde autor zobrazuje nelítostný boj Pavla s vyprahlým pískem na Sahaře. Poušť se stává stěžejní částí příběhu, která donutí Pavla vydat se vlastní cestou a rozmýšlet nad válkou a svým životem. Nakonec se mladý hrdina nevzdá a po záchraně si uvědomí, jak důležitá je pro něj služba v armádě.

„Leží v rezavém šeru jako lhostejná mumie, padající prach ho zvolna přikrývá. Prach lehký jak pápěří, rezavá skořice a zároveň škrtič. Všechno dokáže pohřbít, všechno.“[64]

„První paprsek se odrazí od písku jako kamínek vymrštěný proti hladině. Všude kolem dokola pořád jen tatáž pustina, kdesi daleko na jihu porušená namodralými pahorky sopečného pohoří.“[65]

Mimo základní funkce textu se setkáváme i s ojedinělým případem, kterým je funkce přesvědčovací. V textu se funkce projevuje převážně v promluvách vedlejších postav, a to německých vojáků,

---

[61] MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Bloudění v kruhu*. Praha: SNDK, 1967, Karavana, s. 30.

[62] Tamtéž, s. 162.

[63] Tamtéž, s. 12.

[64] Tamtéž, s. 162.

[65] Tamtéž, s. 162.

kteří se snaží ostatní postavy přesvědčit mimo jiné o lepší kvalitě jejich výrobků. Funkci přesvědčovací nalezneme i u jiných postav, například u Australanů vyzdvihujících naopak kvalitu československého zboží. Tato tvrzení dokládají následující ukázky.

„Zdejší nebo cizinec?“[66]

„Z Československa, pane.“[67]

„Znám, br jako Brno, en jako firma EnfieldLee, dohromady bren. Výborný lehký kulomet, váš patent, používáme ve velkém. Rozhodně lepší než německé ermy…“[68]

4.3 Kompoziční výstavba textu

Titul knihy *Bloudění v kruhu* není zcela jednoznačný, jako u knihy předešlé nesoucí název *Útěk před žlutou hvězdou*, jelikož nutí čtenáře více k zamyšlení nad jeho samotným významem. Pod titulem analyzované knihy si čtenář může představit téměř cokoliv. Sám autor však význam tohoto titulu začlenil do jedné z kapitol. Bloudění v kruhu je symbolem pro neustálé opakování neúspěchů hlavního hrdiny. V textu je definován tímto způsobem: *„Bloudění vyhnance, který se podobá lodi bez kompasu. V plné míře si zažíná uvědomovat, kam až do bez cíle dotáhl. Po dvou letech útěku je zhruba tam, kde byl na samém začátku.“*[69] Takto zní jedna z promluv Pavla, který je již vyčerpaný svým nekonečným putováním a honbou za lepším životem.

Text je rozčleněn do pěti kapitol, které nesou číselné označení a jsou uvedeny i v samotném obsahu díla. Každá kapitola obsahuje i podkapitoly, které jsou graficky znázorněny tučným písmem pro lepší orientaci v textu. Stejně jako u předešlé knihy názvy podkapitol označují stěžejní postavy, situace či prvky, které rozvíjí zápletku a samotnou dějovou linii příběhu. Jako příklad může sloužit podkapitola v druhé části knihy nesoucí název *Smrťákův učeň* charakterizující období, kdy nastoupil Pavel do učení ke starému Krasojorgisovi, jenž se živí vyráběním rakví a přezdívku Smrťák dostane také Pavel, který často projíždí s rakví skrz ulice rušného Heraklionu.

„Koukněte se na tu dřinu, smrťák jede na hostinu, přes týden jed hoblinky, kadí po nich pilinky!“[70]

---

[66] MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Bloudění v kruhu*. Praha: SNDK, 1967, Karavana, s. 95.

[67] Tamtéž, s. 103.

[68] Tamtéž, s. 107.

[69] Tamtéž, s. 181.

[70] Tamtéž, s. 45.

Kniha začíná podkapitolou navazující na předešlý analyzovaný román. Tato počáteční část příběhu s názvem *Romeo 37* se stává stěžejní, jelikož je zmařen Pavlův původní plán odplout lodí do Ruska a začít nový život.

Kniha je pokryta ilustracemi Karla Teissiga, které podávají obraz o hlavních postavách děje či o samotném prostředí. Dílo je v závěru doplněno hned o několik částí, které nejsou v přímé souvislosti s daným příběhem, avšak odkrývají jeho pozadí. K textu jsou přiloženy kreslené mapy, na kterých je velmi dobře poznat Pavlova dobrodružná cesta světem. Doslov v knize nese název *Historie bláznivého plánu místo doslovu* a jejím autorem je opět Jindřich Trylč. Na počátku samotného „bláznivého plánu", jak ho Trylč nazývá, stojí dva krátké texty. Prvním z nich je text fašistických novin z roku 1940, který vyzdvihuje osobu Adolfa Hitlera, jakožto hybatele dějin.

„Německý národ musí děkovat Prozřetelnosti, že mu dala geniálního vůdce. Ještě než přijde druhá polovina tohoto století, změní od základů celý svět. Adolf Hitler nebude nikdy zapomenut."[71]

Druhý text je z roku 1966 z Besedy s pražskými dětmi a snaží se cíleně a humorně reagovat na text první: *„Co jste říkal, Adolf Hitler? Aha, to byl ten, jak bylo – bylo – nebo ne?"*[72]

V doslovu se Trylč dále zabývá vyobrazením předních válečných bojů, převážně pak se zaměřením na Krétu a Afriku. K textu jsou připojeny autentické fotografie, na kterých jsou zachyceni vojáci v bitvě u Tobruku či fotka generála Karla Klapálka, velitele československého pěšího praporu. Opět je přiložena malá informační mapka, která zobrazuje průběh bojů na Krétě. Celý doslov činí knihu ještě více autentickou a výrazně zvedá emoční linii celého příběhu, postavenou na reálných situacích.

Bloudění v kruhu je psáno chronologicky. Kapitoly na sebe navazují v posloupnosti a žádná retrospektivní výstavba není užita. Oproti předešlé analyzované knize se v románu nesetkáváme se zásadními časovými mezníky, jako jsou svátky či aktivity spojené s daným ročním obdobím.

4.4 Jazyková výstavba textu

Autor využívá zvolených jazykových prostředků, které se vzájemně prolínají a utvářejí tak z hlediska jazykové výstavby dané dílo. Dílo je psané spisovnou češtinou, ale v některých pasážích se setkáváme jak s nespisovnou, tak s hovorovou češtinou. Z hlediska nespisovného jazyka se v díle projevují zejména slova hanlivá, která jsou společností označována za nevhodná. Tato slova autor

[71] MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Bloudění v kruhu*. Praha: SNDK, 1967, Karavana, s. 269.
[72] Tamtéž, s. 269.

záměrně užívá k charakteristice postav a celkovému zvýšení věrohodnosti jejich promluv. Užití těchto jazykových prostředků je pro Martince typické a setkáme se s ním v každém jeho románu.

„Bestie! Zabily svatého Nikolase!“[73]

„Jakou má asi hubu? Větší než Hitler?“[74]

„Ať mi políběj šoš.“[75]

„Dej si zámek na hubu, prcku, zbytečně rozčiluješ.“[76]

Martinec se užitím prvků nespisovného jazyka snaží oslovit čtenáře a nepřímo s ním navázat kontakt skrze zvolenou slovní zásobu, která je typická pro běžnou komunikaci. Mezi časté útvary nespisovného jazyka patří obecná čeština, která slouží k běžnému dorozumívání. V dnešní době je obecná čeština definována jako interdialekt, tedy nadnářeční útvar. Častým hláskovým jevem, který je typickým znakem obecné češtiny, je nahrazení klasického í a ý charakteristickým ej. Užívání obecné češtiny je typické hlavně pro postavu australského vojáka Dicka Devatera. O tomto jevu dokladují následující ukázky.

„A co tady vůbec děláš, krvavej prcku?“[77]

„Dutej, úplně vykuchanej…“[78]

Nejvíce zastoupenými jazykovými prostředky jsou v tomto případě neologismy, které se vyskytují ve velmi velkém počtu. Užití těchto prvků je také dokladem pro oblibu Martince experimentovat s jazykem.

„Nejspíš jsou dva druhy angličanů. ***Damnetníci****, co pořád jen klejí damned a nic jim není vhod.“*[79]

„A potom ***olrajtníci*** *jako kapitán Formby, ti jsou prostě allright.“*[80]

Téma války, které je pro tento text příznačné, se projevuje také autorovým užitím vojenské mluvy a daných slov, jako je například *„patrontaška“*[81] , která sloužila jako taška na náboje. Slovní zásoba je ovlivněna prostředím, kde se různé části příběhu odehrávají a kde se tak prolíná mnoho postav z rozdílných koutů světa. V textu pak nalezneme řadu cizojazyčných slov a vět, které jsou typické pro Martincovy romány. Autorovým záměrem je užít autentických promluv, které dílo jen

---

[73] MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Bloudění v kruhu*. Praha: SNDK, 1967, Karavana, s. 12.

[74] Tamtéž, s. 27.

[75] Tamtéž, s. 98.

[76] Tamtéž, s. 123.

[77] Tamtéž, s. 104.

[78] Tamtéž, s. 104.

[79] Tamtéž, s. 110.

[80] Tamtéž, s. 110.

[81] Tamtéž, s. 90.

podtrhují a dodávají mu realistický ráz. Záměrně tak v některých případech nepřekládá německé a anglické věty, kterými postavy promlouvají. Časté je také užití pouze cizojazyčných slovních spojení, které doplňují věty v českém jazyce.

„Ladies and gentleman.“[82]

„Zeptej se Michaliho, od čeho máme twobladedscrew.“[83]

Do textu je zahrnuta i pasáž, která odpovídá deníkovému žánru. Jedná se o dopis, který napsal sám hlavní hrdina Pavel v samém počátku příběhu. Pavel chtěl dopis zaslat do sovětského svazu, aby si zajistil srdečné uvítání. V úvodu dopisu stojí: *„Vážený sovětský svaze!“*[84]

V románu se po grafické stránce opět setkáváme se značným užíváním kurzív. Kurzívy jsou použité v několika případech. Jedním z nich je autorovo zachycení zpívaných textů. Dále můžeme konstatovat, že autor využívá kurzívy převážně pro přehlednost a zdůraznění dopisů či k označení cizojazyčných názvů. Dalším grafickým prostředkem, který se v textu hojně vyskytuje je trojtečka, využívaná k nastolení dramatické odmlky, převážně v promluvách postav.

„Utíkám dvanáct měsíců, měl bych mít víc trpělivosti…“[85]

„Válka…Copak má vůbec smysl uvažovat dopředu, snažit se, přát si něco?“[86]

Základní grafická podoba je několikrát narušována záměrným oddělením části textu do samostatného odstavce, který není k textu přímo připojen. Typické je také užití tučného a velkého písma či zarovnání textu do středu stránky. Martinec používá toto grafické odlišení, aby zvýraznil daný text. Jedná se zpravidla o oznámení či důležité nadpisy, které uvádí následující ukázka.

„PŘÍŠTÍ VODA 98 MIL ODTUD – POZOR! NEJVYŠŠÍ RYCHLOST 25 MIL/HOD – VPRAVO NEVYSTUPUJTE, MINY – NAAFI 15 MIL VLEVO U LETIŠTĚ“[87]

4.5 Pásmo vypravěče a postav

V knize *Bloudění v kruhu* je postava vypravěče stylizovaná do hlavního hrdiny příběhu mladého Pavla. Pavel je hlavní postavou, která samotný příběh prožívá a zprostředkovává nám o něm svou výpověď. Tyto znaky jsou charakteristické hlavně pro typ vypravěče přímého.

---

[82] MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Bloudění v kruhu*. Praha: SNDK, 1967, Karavana, s. 140.

[83] Tamtéž, s. 6.

[84] Tamtéž, s. 8.

[85] Tamtéž, s. 5.

[86] Tamtéž, s. 21.

[87] Tamtéž, s. 219.

Kniha je vyprávěna v er-formě. Typickým časem, užitým téměř v celé knize, je čas přítomný. Martinec využil přítomného času zejména kvůli zobrazení aktuálního dění. Najdeme však i pasáže, kde Pavel popisuje události v čase minulém. Tento čas je využitý zpravidla v popisech přírody, viz. následující ukázky.

„Voda utekla kamsi do moře, ...“[88]

„Zvedl se vítr, křídla překližkových stíhaček se chvěly a pak se domek naklonil, jako by chtěl uletět.“[89]

Typy vypravěčů lze vymezit v rámci jednotlivých kritérií. Z hlediska narativní roviny se v knize projevuje vypravěč intradiegetický, kterým je Pavel. Podle vztahu k příběhu Pavel vystupuje jako hlavní protagonista, proto můžeme tvrdit, že se jedná o vypravěče homodiegetického. Pavel tedy jako vypravěč stojí na pomezí obou dvou zmíněných kritérií.

Mezi pásmem vypravěče a pásmem postav můžeme zaznamenat mnohé rozdíly. Tyto rozdíly jsou znatelné hlavně z hlediska promluv postav, které se plně zapojují jako organizační činitele jazykové výstavby. Pro pásmo postav či jeho promluvy je typické využívání zpravidla tří mluvnických osob. V knize Bloudění v kruhu je v promluvách postav dominantní prolínaní všech těchto osob.

„Takhle jsem schopný projít třeba Berlínem, samotnýmu Hitlerovi před oknama!“[90]

„Jak jste se o tom místě dozvěděl, kapitáne?“[91]

„Tak tohle je náš plácek!“[92]

Hlavní postavou je tedy mladý Pavel. Z jeho promluv poznáváme, že se jedná o mladého chlapce, který je válkou donucen předčasně dospět. Velmi zajímavé jsou jeho vnitřní promluvy na začátku knihy vyjadřující pocity strachu a úzkosti, které nejprve vyplývají ze zmařeného cíle: doplutí do Ruska.

„Nemohli by přece jen natočit kormidlo na sever? Motorek slouží a nafty je dost, v trupu zbývá dobrá polovina nákladu, to by přece stálo za pokus.“[93]

Stejně tak život mladého Pavla na poušti je plný pasáží typických pro jeho vnitřní promluvy, kde se ocitá mezi nedostatkem vody, jídla a celkovým vyčerpáním, a ještě stále přemýšlí nad samotnou válkou.

---

[88] MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Bloudění v kruhu*. Praha: SNDK, 1967, Karavana, s. 209.

[89] Tamtéž, s. 205.

[90] Tamtéž, s. 130.

[91] Tamtéž, s. 133.

[92] Tamtéž, s. 216.

[93] Tamtéž, s. 21.

„Jaký je rozdíl mezi zalidněnou Prahou a liduprázdnou pouští, když tam i tady vládnou palič̌áci? Dá se to napravit, není pozdě?“[94]

[94] MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Bloudění v kruhu*. Praha: SNDK, 1967, Karavana, s. 181.

5. BASTARD

Autobiografický román *Bastard* je třetím prozaickým dílem Jana Martince. Kniha byla vydána v roce 1968 a je prvním epickým textem, který autor zpracovával bez spolupráce Karla Friedricha. Redaktorem uvedeného románu byl Vladimír Novotný.

5.1 Obecná charakteristika analyzovaného textu

Kniha *Bastard* je autorovým prvním autobiografickým románem. Přestože se v předešlých dílech *Útěk před žlutou hvězdou* a *Bloudění v kruhu* setkáváme s autobiografickými prvky, nelze je srovnávat se samotným *Bastardem*. Daný autobiografický román je žánrem epickým, jehož cílem je autorovo vylíčení celého života či jeho podstatných částí. V díle je vylíčen autorův život od dětství až po dospělost, ne však jeho stáří. Martinec svůj život popisuje velmi detailně a nevynechává ani informace o své rodině, kamarádech či známých. V textu se značně projevují autorovy myšlenky a touhy během vojenské služby, která velmi ovlivnila jeho život.

Kniha byl vydána v srpnu roku 1968 a ihned po jejím vydání byla vřele přivítána kritiky. Pro Martincovo pojetí jedince ve vztahu ke společnosti a pro konfrontaci jeho sociálního ideálu s realitou poválečných let byl však po krátké době úředně zakázán a zařazen mezi knihy veřejnosti nepřípustné. Reedice se toto stěžejní Martincovo dílo dostalo až v 90. letech a čtenáři se tak tomuto dílu opět mohou těšit právě díky nakladatelství Odeon. Miroslav Petříček napsal o znovuvydávání románu: *„…má to svůj důvod. Ne snad, že by šlo o výjimečné dílo zasluhující mimořádnou pozornost. To jistě ne, svým způsobem však upozorňuje na některé aspekty prozaické tvorby, jež souvisejí s jejím čtenářským dopadem.“*[95]

V úvodu knihy se seznamujeme s rodinou vypravěče, v tomto případě shodnou s autorovou. Martincův otec byl židovským obchodníkem s prádlem a byl potomkem významného rabbiho. Matka naopak pocházela z německé rodiny pruského oficíra a byla spřízněna s kancléřem Bismarckem. Spojením těchto dvou na pohled odlišných osob se narodil sám autor a jeho sestra. V prvních kapitolách se také seznamujeme se samotným autorem. V průběhu díla sledujeme jeho studium a učení, a postupné projevování jeho lásky k divadlu. Značná část knihy je věnována úskalím, které pro Martince divadlo představovalo. Nejprve jeho působení jako herce a po malých krocích postupování až k režisérství. V další části knihy se setkáváme s rodinnými situacemi, které se vyvinuly z blížící se druhé

[95] [Recenze]. *Děj, příběh, osudy/ Miroslav Petříček*. Tvar. 12. 9. 1991. [cit. 2017-06-06]. Dostupné z http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/2.1991/37/15.png

světové války. Válka znamenala pro rodinu útěk z vlasti, pomocí transportu do Palestiny na lodi Sakarya. Cesta však byla plná nástrah a všechny pasažéry trápil hlad a zima, jelikož na přestupné lodi strávili několik měsíců. Dále autor popisuje svou práci v táboře v Tel Avivu, kterou vykonával devět měsíců. Následující roky života znamenaly pro Martince vojenskou činnost. Autor narukoval a působil v zahraničních jednotkách československé armády. Kniha zachycuje samotné boje a také Martincovu významnou službu v anglickém Tobruku a v severní Francii. Bastard je zakončen Martincovým návratem do vlasti roku 1945. Zdeněk Heřman zhodnotil knihu takto: *„Jak řečeno, ctitelé vyprávění, v němž se řetězí stále nové a nové živé výjevy, se u Martince dočkají naplnění svých přání.“*[96]

V knize se seznamujeme také s Martincovou židovskou láskou Hankou, která ho doprovází do Palestiny. Jsou však nuceni se odloučit, protože autor odjede na frontu, a tak probíhá jejich komunikace výhradně prostřednictvím dopisů. Autobiografický text obsahuje jmenování reálných postav zejména divadelní sféry. Autor v díle zmiňuje divadelního režiséra a kritika Jiřího Frejku, básníka a dramatika Jaroslava Kvapila či bývalého československého prezidenta Edvarda Beneše.

5.2 Stylistický rozbor textu

Bastard představuje již třetí Martincovu knihu psanou v žánru románu. Na rozdíl od knih předešlých jde o autobiografický román. Text je tedy detailním popisem autorova života, který nás seznamuje s jeho životním příběhem, zachycuje jeho myšlenky, zvyky a postoje. Stejně tak jako u děl předchozích se jedná o epický text, který řadíme do uměleckého stylu.

V knize Jana Martince se setkáváme s několika slohovými postupy, které slouží k rozvíjení děje a postupně se tak stávají dominantním prvkem celkové kompozice díla. Stejně tak jako v dílech *Útěk před žlutou hvězdou* a *Bloudění v kruhu* se slohové postupy prolínají a utváří tak daný text. Základním slohovým postupem je postup vyprávěcí. Tento postup je typický zpravidla pro funkční styl umělecký. Postup vyprávěcí je jedním z hlavních slohových postupů, tvořící epické texty. Vedle vyprávěcího postupu je však jasně zřejmý i postup informativní, jelikož nám autor skrze daný román odkrývá své dětství i dospělost. Snaží se tak čtenáři podat jasný obraz o jeho rodině, kamarádech či známých z vojenské služby a o průběhu jeho života. V knize však nalezneme i postup úvahový, který je v textu využit zpravidla v podobě řečnických otázek. Toto tvrzení dokládá následující ukázka.

„Co se mnou? Co s mladíkem, který nebyl ani Čech, ani Němec, ani Žid, ba ani…nebo snad probůh bolševik?“[97]

---

[96] [Recenze]. *Romanciér Život/ Zdeněk Heřman*. Tvar. 5. 12. 1991. [cit. 2018-01-10]. Dostupné z http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/2.1991/49/14.png

[97] MARTINEC, Jan. *Bastard*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1991, Klub čtenářů, s. 59.

„Co se mnou bude na podzim?“[98]

Využití úvahového postupu je jasně zřetelné a těchto pasáží je v díle nespočetně, stejně tak jako využívání slohového popisu informačního, který je charakteristický nejen pro autobiografické texty. Autor tak skrze vnitřní monology zobrazuje své aktuální myšlenky a vize. Celá kniha je tedy založena na zaznamenávání informací o autorově životě. Postup popisný se v textu objevuje jen nepatrně. Martinec jej využívá hlavně pro vnější a vnitřní popis postav, díky kterým si čtenář může jednotlivé hrdiny příběhu dle jejich charakteristických znaků lépe představit.

„Babička tuto svou dceru neměla ráda. Asi proto, že na rozdíl od ostatních dcer zdědila po dědečkovi především nepraktičnost, nekonvenčnost a i kus fantazie.“[99]

„Byl jsem dítě nadobro zkažené“[100]

Z hlediska objektivních stylotvorných činitelů není adresátem textu mládež, jako tomu bylo u prvních dvou analyzovaných knih. Modelovým čtenářem této knihy je čtenář dospělý, či věkově nevyhraněný se zájmem o danou tématiku. Zcela zřejmé je však působení subjektivních stylotvorných činitelů. Právě při tvorbě autobiografického textu a obecně všech uměleckých textů se na její složce nejvýrazněji podílí osobitost autora. Z největší části se tedy uplatňuje autorův specifický a individuální styl. Dílo je výpovědí o autorově dospívání a námětem jsou jeho vlastní vzpomínky, které se rozhodl zpracovat do knižní podoby.

Román má psanou podobu charakteristickou pro umělecký styl. Esteticky sdělná funkce je v tomto textu dominantní jako u většiny textů uměleckého funkčního stylu. Tato funkce slouží k předání faktů, myšlenek a vyvolání celkového emočního prožitku. Z textu je také patrná funkce informativní, která je hlavním rysem autobiografických textů.

5.3 Kompoziční výstavba textu

Kniha zaujme na první pohled svým názvem. Tento titul se však neřadí k titulům jednoznačným. Autor slovem bastard označuje svou vlastní existenci, která je po celý jeho život spojena s určitým typem outsiderství, které plyne z jeho sociálního a národnostního statusu. Jak již bylo zmiňováno dříve, autor se narodil do německo-židovské rodiny v Čechách v předválečném období. Bastard je tedy určitou metaforou na Martincův život.

---

[98] MARTINEC, Jan. *Bastard*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1991, Klub čtenářů, s. 66.

[99] Tamtéž, s. 14.

[100] Tamtéž, s. 23.

Text je rozčleněn do dvou částí, jež jsou významově velmi důležité a rozdělují dílo do dvou dějových linií. Obě kapitoly obsahují podkapitoly, které jsou označené římskými číslicemi. První kapitola s názvem *Sběratel možností* obsahuje seznámení s postavami děje. Současně se také věnuje zobrazení gymnaziální cesty mladého Martince, který se postupem času dostává k divadlu. Divadlo se tak stává prvkem, který ovlivňuje celý zbytek jeho života. Druhá kapitola nese název *Zaříkávač nemožností*. V této části autor zobrazuje druhou část svého života, kterou byl nucen prožít v zahraničí. Hlavním rozdílem obou kapitol je prostředí. První se zaměřuje na Martincův domov, kterým bylo Československo. Druhá kapitola začíná od překročení hranic, kdy transferem míří do Palestiny.

„Dvě hodiny po překročení hranic se naše uprchlická svoboděnka projevila tím, že nás hlinkovci zavřeli.“[101]

Také pojetí svobody se stává stěžejním tématem, které členění knihy přináší. V první kapitole se setkáváme s Martincem a jeho rodinou, kteří jsou svobodní a nikým nestíhaní. Druhá kapitola však zobrazuje tuto rodinu jako nesvobodné židy a uprchlíky, jak sám autor sebe a ostatní na lodi popisuje.

„Kapitán nadával, že sůl obsažená v mořské vodě zaneřádí všechny roury. Vedle něho na velitelském můstku stál gestapák, hrál si s revolverem a měl strach ze všech těch bezmocných lidí. Uprchlíci však na strach neměli kdy.“[102]

Vyprávění textu je chronologické. Kniha je klasicky členěna mimo kapitoly na odstavce, které činí text přehledným a srozumitelným. V samotném počátku díla Martinec odkazuje dílo památce své ženy Hany. Události jsou psané v posloupnosti a výpovědi na sebe logicky navazují od Martincova dospívání přes nucený útěk před nacisty do Palestiny, boje v zahraničních jednotkách až po návrat do rodné vlasti. V textu však může najít i retrospektivní pasáže, které se projevují autorovým návratem do již uzavřeného děje tedy minulosti. Příkladem je následující ukázka, kde autor popisuje situaci, kdy se jako pětiletý spálil o kamna a následný výprask od rodičů.

„Když mi bylo pět, sundal jsem v nestřeženém okamžiku z hořících kamen rouru. Tento můj raný inženýrsko-technický zájem mi vynesl jeden z mála skutečných výprasků. Víc než tělesný trest mě mrzelo poučení rodiny, že jsem prý nešika po meči i po přeslici a že si proto nemám všímat technických zařízení.“[103]

V samotném závěru knihy je interpretována radost z návratů domů a stoupající naděje na konečně bezstarostný život. Sám autor potom v posledních větách příběhu promlouvá k rodné zemi.

„Už jsem tady příteli,…“[104]

---

[101] MARTINEC, Jan. *Bastard*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1991, Klub čtenářů, s. 141.

[102] Tamtéž, s. 145.

[103] Tamtéž, s. 291.

[104] Tamtéž, s. 333.

„Už jsem tady a zdráv!“[105]

5.4 Jazyková výstavba textu

Zvolené jazykové prostředky a jejich vzájemné propojení se podílí na výstavbě celého analyzovaného textu. Autor v románu využívá především spisované češtiny, stejně jako tomu je i zpravidla u jiných textů tohoto žánru. Jazykové prostředky typické pro jazyk nespisovný lze po hlubší analýze také najít. Jedná se zpravidla o slova hanlivá, které jsou uvedeny v následujících ukázkách.

„Nežvaň, tam jsou všichni fašouni.“[106]

„Ty jsi ale blbec,…“[107]

Ve stejném zastoupení lze v díle najít i vulgarismy, které jsou užity prostřednictvím nadávek. Vulgarismy také slouží k uvolnění napětí v promluvách samotných postav, kde je můžeme nejčastěji najít.

„… jo tak, hajzle! Bít mě chceš?“[108]

„Ty svině wandlerovská,…“[109]

V díle se setkáváme i s jazykovými prostředky, jež jsou typické pro obecnou češtinu, která je dalším útvarem nespisovného jazyka. V textu jsou obsaženy jen velmi málo, převážně formou promluv jedné z vesnických postav, kterou je Aschner.

„Neplaš ji městskej!“[110]

Velmi malé zastoupení, avšak patrné, mají také jazykové prostředky hovorové češtiny. Tyto prostředky jsou v textu obsaženy jen zřídka.

Martinec se užívání cizích slov či vět nevyhýbá. Autor tyto slova využívá především k autentickému obrazu u jednotlivých promluv postav. Jedná se o krátké věty v německém jazyce, které autor situuje do první části knihy, kde jsou postavy Němců. Druhá část je spíše typická užíváním anglického jazyka z prostředí anglického Tobruku.

„… und der Nachmitternachwächterwachte nach Mitternacht-t-t.“[111]

---

[105] MARTINEC, Jan. *Bastard*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1991, Klub čtenářů, s. 333.
[106] Tamtéž, s. 74.
[107] Tamtéž, s. 80.
[108] Tamtéž, s. 77.
[109] Tamtéž, s. 144.
[110] Tamtéž, s. 37.
[111] Tamtéž, s. 76.

„How do you like England?“[112]

Kurzívy a výpustky jsou charakteristické pro grafické znázornění textu. I v tomto díle jich je značné množství. Výpustky jsou autorem užívané prostřednictvím nedokončených vět, které jsou typické pro rozvíjení čtenářovi fantazie a vyznačují se třemi tečkami na konci věty. Více se dozvíme v následující ukázce.

„Kdo skutečně tento večer naplnil hlediště…?“[113]

„Jak hluboko poklesnu nyní?“[114]

V textu se velmi často objevují také prvky básnického stylu, kterými jsou krátké verše či úryvky písniček, sloužící pro zachycení jednotlivých projevů postav. Verše a zpěvy jsou graficky odděleny od samotného příběhu a zpravidla jsou ve středu textu.

„Ó hřebíčku zahradnický, ó růžičko voňavá.![115]

„Jen jediný škrt pera touto rukou a svět náš bude znovu zrozen. Dejte nám volnost myšlenek.“[116]

Tyto básnické útvary se snaží zaujmout pozornost samotného čtenáře, právě svým odlišným grafickým uspořádáním, než je celý zbytek textu. Zároveň však doplňují text a nemění význam příběhu.

5.5 Pásmo vypravěče a postav

Pásmo vypravěče a pásma postav jsou přítomné v každém prozaickém dílu autora, ale jsou velmi rozdílné. Román Jana Martince je psán v ich-formě. Typem vypravěče je zde vypravěč přímý. Tento vypravěč se projevuje jako hlavní postava literárního díla, která nahlíží na ostatní postavy vnější perspektivou. V stěžejním díle je vypravěčem sám autor, který podává výpověď o svém životě. Pro pásmo vypravěče je v textu dominantní užívání přítomného času. Najdeme však i pasáže, které jsou charakteristické užitím času minulého. Jedná se zpravidla o pasáže, kde se autor vrací skrze své vzpomínky do minulosti a popisuje své zážitky z raného dětství.

---

[112] MARTINEC, Jan. *Bastard*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1991, Klub čtenářů, s. 290.

[113] Tamtéž, s. 51.

[114] Tamtéž, s. 107.

[115] Tamtéž s. 152.

[116] Tamtéž, s. 51.

„Ve třinácti jsem už bezbranné Julince panenky nekradl. Ale týral jsem ji dál. Jednou jsem jí sebral knížku, byly to Nerudovy Malostranské povídky. Chvilku jsem v nich listoval, moc se mi do četby nechtělo.“[117]

Jan Martinec stojí jako vypravěč celého příběhu na pomezí dvou kritérií určujících typ vypravěče. Projevem vztahu k samotnému příběhu lze Martince charakterizovat jako vypravěče homodiegetického, který definuje autora jako hlavního protagonistu celé knihy a v rámci narativní roviny je autor vypravěčem intradiegetickým.

Pásmo vypravěče a postav spojuje především užití přítomného času a sloves v přítomném čase. Pásmo postav je odděleno od pásma vypravěče užitím přímé řeči, která je pro toto pásmo charakteristická. Autor pro promluvy postav využívá všechny mluvnické osoby prolínající v celém díle. Dominantní postavou je sám vypravěč, který formou svých promluv podává výpověď o svých vzpomínkách.

[117] MARTINEC, Jan. *Bastard*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1991, Klub čtenářů, s. 25.

6. KOMPARACE ANALYZOVANÝCH TEXTŮ

Závěrečná kapitola se věnuje srovnání tří analyzovaných knih. Z hlediska žánru jsou všechny texty zpracovány románově. Knihy *Útěk před žlutou hvězdou* a *Bloudění v kruhu* jsou typickými romány určenými mládeži. Jedná se o na sebe navazující knihy a jejich vypovídající prvky jako například námět, jazyk a grafická úprava jsou téměř totožné, i když jejich vydání dělí tři roky. Oba texty vypráví příběh mladého Pavla, který se do značné míry podobá životnímu příběhu autora. Knihu s názvem *Bastard* odlišuje od předešlých knih s autobiografickými prvky to, že se zde již jedná o ryze autobiografický román, který se věnuje zejména zachycení autorova života a jeho myšlenek, vzpomínek a úvah.

Z hlediska stylu jsou všechny tři analyzované knihy velmi podobné. Převažuje využití vyprávěcího slohového postupu, který se často prolíná se slohovým postupem úvahovým a popisným. Postup úvahový je nejčastěji využit ve vnitřních promluvách hlavních postav, jakými jsou Pavel a sám autor. Postup popisný je charakteristický pro vyobrazení prostředí či vnějších popisů postav, což dokladují následující ukázky.

„Přivedou ho k poměrně mladému muži, který překypuje životními silami; tenhle sekretář má šortky a na zadní kapsičce vyšitý monogram, ...“[118]

„Blitzkrieg z šedozelených uniforem pěšáků, z černých stejnokrojů esesáků a z hákových křížů, mechanizovaná nestvůra na zabíjení.“[119]

„Majitel byl nevelký, tlustý žoviální muž s pěstěným zevnějškem, s velkým pečetním prstenem. Na první pohled Žid.“[120]

Ve všech textech převažuje esteticky sdělná funkce, která je příznačná pro styl umělecké literatury. Dalším prvkem typickým pro uměleckou literaturu, který můžeme analyzovat v Martincových dílech je působení subjektivních činitelů. Ve všech jeho knihách je tak patrná subjektivita autora, která se projevuje hlavně díky pronikání Martincových životních zkušeností a názorů, jež se snaží prostřednictvím textu sdělit čtenáři.

Tituly děl nesou každý svůj vlastní význam, který nemusí být pro čtenáře zřejmý. Titul knihy *Útěk před žlutou hvězdou* symbolizuje stěžejní téma celého příběhu, který popisuje násilný útěk československých židů před hrozící druhou světovou válkou. Titul druhé knihy *Bloudění v kruhu* sym-

---

[118] MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Útěk před žlutou hvězdou*. Praha: SNDK, 1964, s. 270.

[119] MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Bloudění v kruhu*. Praha: SNDK, 1967, Karavana, s. 76.

[120] MARTINEC, Jan. *Bastard*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1991, Klub čtenářů, s. 270.

bolizuje neustálý koloběh strastí hlavního hrdiny. Titul *Bastard* je pak označení či pojmenování samotného vypravěče, tedy Martince. Vyprávění je ve všech knihách psáno chronologicky tak, jak na sebe dny a události navazují.

Jazyková výstavba zvolených textů se liší jen nepatrně. Všechny knihy jsou psány spisovnou češtinou, která je místy doplňována jazykovými prostředky nespisovné češtiny či hovorové češtiny. Typickými jazykovými prostředky nespisovné češtiny je užití hanlivých slov nebo vulgarismů, které jsou stylizovány do promluv postav. Toto tvrzení dokládají i následující ukázky.

„Hubu držet! Já ti ukázáju, ty všechno lžeš!“[121]

„Svinský paličáci, ty nám ale pouštějí žilou! – Kapku po kapce…“[122]

„Potvora černější než nejčernější basa.“[123]

Mimo již zmiňované vulgarismy a hanlivá slova se v textu setkáváme i s užitím obecné češtiny.

V prvních dvou knihách Martinec značně užívá neologismy, pro označení nových skutečností, např. myšlenek a pro zvýšení autenticity postav. Ve všech textech se také setkáváme s užitím cizích jazyků z hlediska slovní zásoby. Nejčastěji autor využívá vět a slov v německém, hebrejském či anglickém jazyce.

Pásmo postav a vypravěče se v každém z děl prolíná, neboť dochází k vyprávění příběhu z hlediska jednotlivých hlavních postav, které se tedy stávají vypravěčem příběhu. V prvních dvou knihách je typické střídání pásma vypravěče mezi více hlavních postav, převážně v přítomném čase. Díla jsou psaná v er-formě. Hlavním vypravěčem *Útěku před žlutou hvězdou* a *Bloudění v kruhu* je Pavel, který podává i z hlediska svých promluv autentický obraz o válečném světě. V *Bastardovi* je pro pásmo vypravěče také typický přítomný čas. Mnohdy však využívá i času minulého, při návratech do svého dětství. Vypravěč je v tomto případě sám autor a dílo je psané v ich-formě.

Vybrané knihy od spisovatele Jana Martince spojuje velké množství společných znaků, které jsou charakteristické pro autorův styl. Jsou jimi námět, styl, kompozice i jazyk.

---

[121] MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Útěk před žlutou hvězdou*. Praha: SNDK, 1964, s. 143.

[122] MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Bloudění v kruhu*. Praha: SNDK, 1967, Karavana, s. 113.

[123] MARTINEC, Jan. *Bastard*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1991, Klub čtenářů, s. 147.

ZÁVĚR

Tato bakalářská práce se zabývá rozborem tří vybraných děl Jana Martince. Zvolené knihy jsou zkoumané z hlediska svého charakteristického stylu a jazyka. Společným rysem všech tří textů je jejich žánrové zpracování. Všechny tři knihy jsou romány. Liší se však jejich zaměření z hlediska čtenáře. *Útěk před žlutou hvězdou* a *Bloudění v kruhu* jsou romány navazující a určeny především mládeži, u autobiografického románu *Bastard* je modelovým čtenářem čtenář dospělý, či věkově nevyhraněný se zájmem o danou tématiku. Autobiografické prvky, především vzpomínky na život v době válečné a na zážitky z exotických zemí, jsou obsaženy v každém autorově díle. Knihy slouží k vylíčení autorových životních zážitků a myšlenek, které jej provázely, z pohledu hlavní postavy Pavla Rubína. I z tohoto důvodu se v textech nesetkáváme pouze s funkcí estetickou, nýbrž i s funkcí informativní, která čtenáři poskytne náhled do autorova života. Kniha *Bastard* je pak autorovým autobiografickým románem, kde se funkce informativní projevuje ze všech knih nejvíce. Autor chce čtenáři v *Bastardovi* odkrýt své dospívání a život, do konce své vojenské služby. Autor v textech užívá prolínání se několika slohových postupů. Ve všech třech textech je pak dominantním slohový postup vyprávěcí a informativní. Popisný a úvahový slohový postup je užit především pro zachycení autentického prostředí Palestiny, Afriky a Anglie, které jsou stěžejními místy pro vybraná díla.

Samotné tituly vybraných děl spojuje hned několik rysů. Každý z nich v sobě nese podstatu, která je buď na první pohled jednoznačná či skrytá. V první analyzované knize je titul knihy přímo vodítkem pro čtenáře, o čem kniha bude pojednávat. Hlavním motivem je totiž útěk před židovským nálepkováním a druhou světovou válkou. Titul *Bloudění v kruhu* je označení pro neustálé opakování strastí, které musí hlavní hrdina prožívat. Titul poslední knihy s názvem *Bastard* vznikl z označení, které udělil Martinec sám sobě a je přímým pojmenováním pro jeho život jako outsidera. V románových knihách *Útěk před žlutou hvězdou* a *Bloudění v kruhu* je text doplněn o ilustrace, které se významně podílejí na grafické stránce textu. Výše zmíněné texty také obsahují doslov od Jaroslava Trylče, jehož doplnění slouží jako informační část, která má za úkol nastínit období druhé světové války, jež se stala námětem pro zpracování všech tří Martincových textů. Z hlediska kompozice jsou všechna tři díla vyprávěna chronologicky, tedy jejich události probíhají v posloupnosti.

Knihy jsou zpravidla psány spisovaným jazykem. V textu však nalezneme i prvky nespisovné či hovorové češtiny. Z nespisovné češtiny jsou zastoupeny především hanlivá slova a vulgarismy či slova obecné češtiny, která jsou typická vždy pro promluvu dané postavy, jenž se díky této slovní zásobě stává charakteristickou. Ve značné míře jsou v textech obsaženy cizojazyčné jazykové prostředky, kterými autor zvyšuje autenticitu postav. Každý text má svou charakteristickou grafickou

podobu, pro kterou je typické zejména užití kurzívy a trojtečky. Kurzíva je nejčastěji použita ke zvýraznění odlišností v textu, jako jsou části písní, dopisy či cizojazyčná slova. Trojtečka je pak autorem užita pro zobrazení dominantních odmlk v rámci promluv postav.

V samotných příbězích dochází k opakovanému střídání pásma vypravěče a postav. Objevují se hned dva typy vystupujících vypravěčů, a to personální a přímý. Společným rysem všech knih je užívání přítomného času. Odlišné jsou však řeči vypravěčů. Romány *Útěk před žlutou hvězdou* a *Bloudění v kruhu* jsou psány v er-formě, avšak román *Bastard* je psán v ich-formě vzhledem k jeho převažujícím autobiografickým prvkům. Mezi tyto prvky zejména řadíme autorovy vlastní vzpomínky, myšlenky a velmi podrobný popis jeho života od dospívání až po ukončení jeho vojenské služby a návrat do rodné vlasti.

Autorský styl Jana Martince je charakteristický autobiografickými prvky a z hlediska grafické úpravy textu značným používáním trojtečky a kurzívy. Ve všech jeho dílech jsou dominantou vzpomínky, myšlenky a reálné situace, které autor sám zažil. Shrnutí všech dosavadních informací jasně dokládá, že díla jsou po stylistické, kompoziční i jazykové stránce velmi podobná, a přesto je každé z nich zajímavé svým vlastním příběhem a výpovědí.

RESUMÉ

Bakalářská práce *Rozbor individuálního stylu Jana Martince* se zabývá stylovou a jazykovou analýzou vybraných děl autora. Cílem této práce bylo zkoumání knih *Útěk před žlutou hvězdou*, *Bloudění v kruhu* a *Bastard* z hlediska jejich stylistiky, kompozice a jazyka. Teoretická část práce představuje život Jana Martince, jeho dosavadní tvorbu a charakteristiku jeho tvorby. Dále se seznamuje s kapitolami, které se věnují vymezení základních stylistických pojmů, které jsem využila při analýze vybraných textů. Stěžejní částí práce je část praktická. V této části probíhá samotná analýza vybraných textů z hlediska jejich obecné charakteristiky, stylistického rozboru (zejména se zaměřením na slohové postupy), kompoziční výstavby díla, jazykové výstavby (se zaměřením na formu jazyka a slovní zásobu) a pásma vypravěče a postav. Závěrečná část se věnuje rekapitulaci a komparaci analyzovaných textů.

SUMMARY

The bachelor thesis *"The analysis of Jan Martinec's individual style"* deals with stylistic and linguistic analysis of selected authors of the work. The aim of this work was to study the book *Útěk před žlutou hvězdou*, *Boudění v kruhu* and *Bastard* in terms of their stylistics, composition and language. The theoretical part of the work represents the life of Jan Martinec, his work and the characteristics of his work. I also read the chapters dealing with defining the basic stylistic concepts that I used when analyzing selected texts. The core part of the thesis is a practical part. The analysis of selected texts in terms of their general characteristics, stylistic analysis (especially with regard to stylistic procedures, text functions,etc.), compositional construction of the work, language construction (focusing on the form of language and vocabulary) and the recognition zone and characters. The final part deals with the recapitulation and comparison of their dominant features.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární literatura:

MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Útěk před žlutou hvězdou*. Praha: SNDK, 1964. Karavana. 330 s.

MARTINEC, Jan a Karel FRIEDRICH. *Bloudění v kruhu*. Praha: SNDK, 1967. Karavana.

MARTINEC, Jan. *Bastard*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1991. Klub čtenářů. 332 s. ISBN 80-207-0260-1.

Sekundární literatura:

ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie; MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2008.

DOLEŽEL, Lubomír. *O stylu moderní české prózy*. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1960. 217 s.

GEJDUŠOVÁ, Ivana. *Interpretace uměleckého textu v literární výchově na základní škole*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2009. ISBN 978-80-7368-729-8.

HOFFMANNOVÁ, Jana, Jiří HOMOLÁČ, Eliška CHVALOVSKÁ, Lucie JÍLKOVÁ, Petr KADERKA, Petr MAREŠ a Kamila MRÁZKOVÁ. *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia, 2016. Lingvistika. 510 s. ISBN 978-80-200-2566-1.

JANOUŠEK, Pavel. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. Díl 2. M-Ž. Praha: Brána, 1998. 791 s. ISBN 80-7243-014-9.

MARTINCOVÁ, Olga. *Nová slova v češtině: slovník neologizmů*. Praha: Academia, 1998. 356 s. ISBN 80-200-0640-0.

MARTINEC, Jan. *Estrádní divadlo*. Praha: Práce, 1960. 127 s. Život v klubech.

MATHESIUS, Vilém. *Řeč a sloh*. Praha: Československý spisovatel, 1966. 100 s. Otázky a názory.

MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. 80 s. ISBN 80-210-1436-9.

PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. 2., přeprac. vyd. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2006. ISBN 80-7290-244-X.

PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc: Rubico, 2000. 187 s. ISBN 80-85839-44-X.

VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977. 471 s.

VŠETIČKA, František. *Podoby prózy: o kompoziční výstavbě české prózy dvacátých let 20. století*. Olomouc: Votobia, 1997. Esa. 248 s. ISBN 80-7198-262-8.

Internetové zdroje:

www.slovnikceskeliteratury.cz

Recenze:

[Recenze]. *Od absurdity k naději/ J. F. Franěk*. Literární Noviny. 19. 9. 1964. [cit. 2018-02-06]. Dostupné z http://www.digitalniknihovna.cz/cbvk/view/uuid:c942a40c-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:2fe8e90a-435f-11dd-b505-00145e5790ea

[Recenze]. *Děj, příběh, osudy/ Miroslav Petříček*. Tvar. 12. 9. 1991. [cit. 2017-06-06]. Dostupné z http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/2.1991/37/15.png

[Recenze]. *Romanciér Život/ Zdeněk Heřman*. Tvar. 5. 12. 1991. [cit. 2018-01-10]. Dostupné z http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/2.1991/49/14.png